

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Århus befriet

Århus befriet

Århus befriet

Udgivet af · Århus byhistoriske udvalg · Erhvervsarkivet 1995

OMSLAG:

Ivan Henriksen

Billedet viser ildkampen ved Bispetorv den 5. maj 1945.

Foto: Besættelsesmuseet

BOGEN

er redigeret og tilrettelagt af:

Ib Gejl

Udgivelsen sker i samarbejde med

advokat Henning Lyngsbo i anledning af 50-året for

befrielsen. Den er støttet af:

Folkeligt Oplysnings Forbund

Fritids- og Kulturforvaltningen, Århus Kommune

Finn Rieck-Andersen

Ormslev Børnehjems Mindefond

Familien Hede Nielsens Fond

© Århus byhistoriske Udvalg

Bogen er sat og trykt på

Special-Trykkeriet Viborg a/s

Skrift Baskerville

Papir: 115 g Magnomat

ISBN 87-89386-09-4

Indhold

Besættelsens sidste måneder

af *Jørgen Fink* 9

Befrielsesdagene

af *Erik Korr Johansen* 23

Modstandsbevægelsen

af *Henrik Vedel-Smith* 35

Byvagt og bystyre

af *Henrik Fode* 47

Befrielse uden bukser

af *Henrik Thrane* 61

Sommeren derefter

af *Ib Gejl* 67

Forord

Fra mit kontor i Kannikegade har jeg udsigt til Bispetorv, smukt omkranset af Domkirken, Katedralskolen, Teatret og andre historiske bygninger. Mange begivenheder har haft sit centrum her i tidens løb.

Ét af dem fremgår af det billede, der præger denne bogs omslag. Billedet blev valgt, først og fremmest fordi det vedrører befrielsen. Dernæst fordi billedet på koncentreret og dynamisk vis afspejler et tidsbillede – på godt og ondt – af det danske samfund. Og endelig fordi det beskriver en konflikt, som generationerne efter besættelsestiden nu alene oplever via fjernsynets reportager om krig og uro.

Med fjernsynet er det blevet daglig kost. Og jo værre billedindhold – jo større seertal. Ingen får længere kaffen galt i halsen over at se ufattelige lidelser rulle hen over skærmen. Og passer det ikke sammen med rødvinen, »zapper« fjernbetjeningen blot videre til nærmeste konfliktfrie program. Vi ser billeder og atter billeder. Distancen til realiteten i billedet bliver større og nærmest uendelig. Et krav til tv-seeren om at have medindlevn og medfølelse med aktørerne ville chokere ham/hende mere end at se de lidelser aktørerne udsættes for. Men for aktørerne i billedkompositionerne var og er det blodig alvor. Her levner smerterne ikke mulighed for at tæn-

ke over vor underlige verden, hvor millioner af mennesker – med næsen dybt nede i såret – har bedre overblik over skadens omfang end ofret selv.

Men billeder er dokumentation. De bliver en del af vor historiske arv sekundet efter trykket på udløserknappen. Billedet fra Bispetorvet fortæller meget og pirrer samtidig vor nysgerrighed. Hvad sker der på billedet? Hvad skete der før billedet? Hvad gemmer sig bag den lille uskarphed på billedet og hvad ender det hele med? Det er 50 år siden, at aktørerne på billedet var i aktion. Og alligevel udspilles dramaet for vore øjne, hver gang vi ser på billedet.

Men hvad skete der egentlig i dagene op til og under befrielsen? Hvordan var dagligdagen for borgerne? På hvilken baggrund og med hvilke følelser modtoges frihedsbudskabet fra London i Århus by? Det var bl.a. ønsket om at få besvaret disse spørgsmål, der lå til grund for beslutningen om udgivelsen af denne bog – Århus befriet.

50 år er der gået. Hvert år mister vi nogle af aktørerne fra dengang. En dag er der ikke flere. Det er derfor vigtigt at vi fejrer befrielsen sammen med de nulevende fra modstandsbevægelsen. Nogle er lidt beklemte over, at der overhovedet skal være festivitas. Men det skal der, for frihed skal fejres! Også selvom man aldrig har

oplevet at være bundet under krigens kår. Frihed skal forsvares – også i fredstid. Vi fejrer for at huske. Vi fejrer for at lære. Men vi fejrer især for at kunne ære modstandsfolkene for deres kamp for friheden – vores frihed. En kamp, hvor livet var deres indsats og i en tid, hvor en dansker ikke altid var dansker, og hvor de mørke sider i et menneske kunne overgå de lyse.

Det er let at glemme, lettere end at huske. Det må vi vel alle erkende. Måtte denne bog bøde lidt herpå.

Henning Lyngsbo

*Medlem af Arbejdsudvalget for festligholdelse af
50-året for befrielsen i Århus Kommune.*

Besættelsens sidste måneder

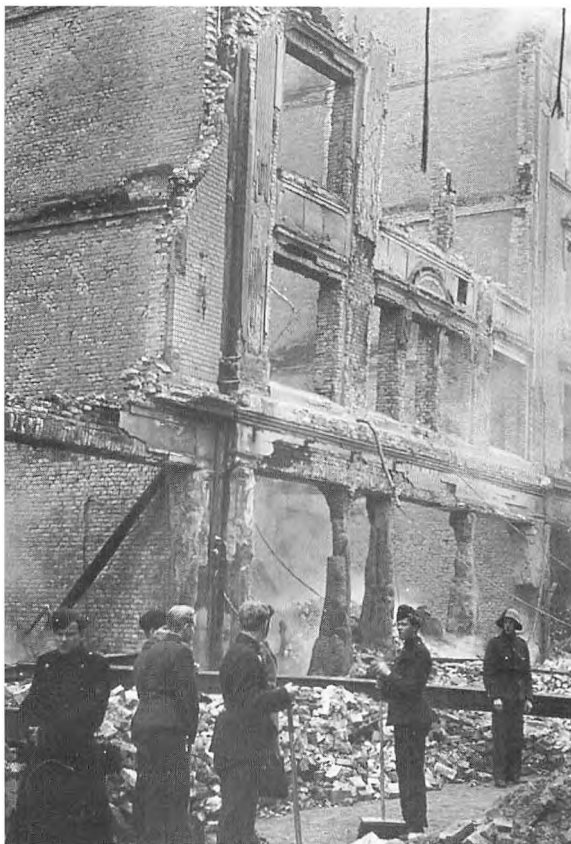
Krigens gang afspejlede sig i dagligdagens vilkår og besværligheder under besættelsen. Fra chocket den 9. april om morgenen til befrielsesbudskabet 4. maj var besættelsen ganske vist en knugende realitet, og det lå som en grundtone i alt, hvad der skete, men frem til 1943 greb den på det praktiske plan ikke så dybt ind i det daglige liv. Måske blev rationeringerne noget mere knappe, end de ellers ville være blevet, mørklægningen besværliggjorde dagligdagen, bevægelsesfriheden blev indskrænket, og presse- og ytringsfrihed blev stærkt begrænset, men i forholdet mellem besættelsesmagten og dens danske håndlangere på den ene side og befolkningens store flertal på den anden var der ikke nær så store gnidninger, som der kom. I slutningen af 1942 kom krigens militære vendepunkt ved Stalingrad og El Alamein, og fra 1943 voksede den folkelige modstand i Danmark. Det førte til den danske regerings tilbagetræden den 29. august og til, at tyskerne overtog behandlingen af krigsforbrydelser. De første dødsdomme over frihedskæmpere blev afsagt.

I 1944 skabte invasionen i Normandiet yderligere håb. Da de allierede efter tre ugers vanskeligheder omsider brød ud af brohovedet, gik det forbavsende hurtigt med befrielsen af Frankrig, og det skabte forventninger om, at krigen nu snart var forbi. Folkestrejkerne i sommeren 44 afspejlede dette håb og disse forventninger. Fra tysk side

blev den øgede folkelige modstand mødt med stadig stærkere undertrykkelse. Den 19. september 1944 blev det danske politi taget, og det blev indledningen til besættelsens sidste periode.

Forventningerne til en snarlig befrielse blev skuffet. De allierede mødte uventet sej modstand fra tysk side, da de nærmede sig selve Tyskland, og efter den tyske modoffensiv i Ardennerne i december, blev det allierede fremstød mod Tyskland sat i bero til februar-marts 45.

Det skabte en mareridtsagtig stemning i de sidste måneder af besættelsen. Det stod klart for næsten alle, at Tyskland ikke kunne vinde krigen, men det var stadig tyskerne, der havde magten i landet. I befolkningens store flertal var længslen efter befrielse og utålmodigheden over, at det trak ud, næsten ikke til at bære. På tysk side blev den sejrssikre facade opretholdt officielt, om end med stadig stigende vanskeligheder og med en voksende nervøsitet og pirrelighed. Hos tyskernes danske håndlangere derimod var der to forskellige reaktioner. Nogle prøvede at redde sig ved at komme i kontakt med modstandsbevægelsen, mens andre havde kompromitteret sig så meget, at den udvej ikke stod åben. Nogle af disse havde ingen illusioner om at kunne overleve et retsopgør, når besættelsen var forbi, og ud fra en forventning om at de under alle omstændigheder ville blive henrettet, eskalerede deres terror- og voldshandlinger.

Redningsfolk i ruinerne i Guldmedgade. I sammenligning med byer som Berlin og Hamburg eller London slap Århus let gennem krigen, men efter danske forhold var skaderne i byen betydelige. På billedet ses en lille del af de knap 500 mand, der var beskæftiget med slukningen og oprydningen.

Foto i Lokalhistorisk Samling

Det var disse grupper, der prægede livet i besættelsens sidste måneder og skabte næsten borgerkrigs-lignende tilstande: En dag for dag mere utålmodig befolkning, en modstandsbevægelse der voksede i styrke og dristighed, en besættel-

sesmagt der blev stadig mere nærtagende og hysterisk og et slæng af tyskerhåndlangere, der svingede mellem desperation og apati.

Kampen stod først og fremmest mellem modstandsbevægelsen og tyskerhåndlangerne. De to parter vidste god besked med hinanden. Da modstandsbevægelsen frygtede at blive trevlet helt op, fordi gestapo gennem sine stikkere havde samlet et stort materiale, bad man englænderne bombe gestapohovedkvarteret i Århus, og det skete med stort held den 31. oktober 1944 ved angrebet på studenterkollegierne i Universitetsparken, som tyskerne havde beslaglagt. De ledende gestapofolk omkom, og kartoteket blev ødelagt. Kort tid efter blev en dansk stikker, ingeniør Olaf Schmidt likvideret. Han var udset til at være leder for en organisation, Landstormen, som fra tysk side var tænkt som et terrorkorps på 300 mand, der skulle holde den danske befolkning og modstandsbevægelsen nede. Andre, der havde meldt sig til Landstormen, blev på samme måde ryddet af vejen, og det endte med, at man fra tysk side opgav tanken. I stedet slap tyskerne mindre bander løs. Tyskerne havde oprettet den såkaldte Peter-gruppe, der skulle foretage clearingmord på danske som hævn for stikkerlikvideringerne. Den havde fået en jysk afdeling kaldet Kolding-gruppen, hvis næstkommanderende, Bothilsen Nielsen udførte de groveste terrorhandlinger i Århus, men også andre bander var virksomme.

Tre dage i februar blev de værste i Århus under hele besættelsen, selvom de ikke kostede så mange menneskeliv som 4. juli katastrofen 1944. Det

Guldsmedgade i februar 1945 set mod sydvest. Den nærmeste bygning er Guldsmedgade 9, hvor herretøjsforretningen English House og Papirhuset havde forretningslokaler i stueetagen. Numrene 7, 5 og 3 blev fuldstændig ødelagt ligesom nr. 9. Kun nr 1, der ses til venstre i billedet slap uskadt fra schalburgtagen. I nr. 1 lå bl.a. restaurant Bocken, som blev ramt af schalburgtage i april, så heller ikke nr. 1 slap i længden helt uskadt.

Foto i Billedtjenesten, Århus Stiftstidende.

begyndte forholdsvis stiltfærdigt: Den 21. februar 1945 kl. 4¹⁵ sprang der en bombe ved Århus Rådhus. Alle ruderne gik i stykker, og en marmorplade faldt ned, og døren ind til folkeregisteret blev fuldstændig smadret, men ellers skete der forbavsende lidt. Ingen var i tvivl om, at det var schalburgtage. Samme eftermiddag kom to

mand ind i købmand Kay Schmidts butik på Sct. Pauls Plads, bad om at tale med chefen, og da han kom ind i butikken, skød de ham ned med en maskinpistol. Det var et clearingmord. Stikkerlikvideringer skulle gengældes med clearingmord, havde tyskerne bestemt, og det var Kay Schmidt nu blevet det tilfældige offer for, men

Århus Teater efter bombe-
sprængningen i februar.
Indgangspartiet er helt
ødelagt og er blevet af-
spærret med en nødvæg af
træ. På 1. sal hænger de lø-
ste gardiner ud af de
sprængte vinduer som var
det sørgefaner.

Foto i
Lokalhistorisk Samling.

Nødundervisning marts 1945 hos lærer Otto Halkier. Det var elever fra Samsøgades skole, der her er samlet til undervisning i lærerens kælder. Der er hængt et lagen for hylderne på bagvæggen, så eleverne ikke bliver distraheret af syltetøj og henkogte æg, eller hvad der nu skjuler sig bag lagnet. Måske også en flaske rødvin gemt til den forestående befrielse.

Foto i Billedtjenesten, Århus Stiftstidende.

han var hverken den første eller den sidste århusianer, der blev slået ihjel på den konto. Samme aften blev der lagt en stribe af brandbomber i Guldsmedgade, Nørregade, Ryesgade, Frederiksgade og ved teateret. Ved 1-tiden begyndte de at eksplodere. Værst gik det ud over Guldsmedgade. Der var lagt både brandbomber og eksplosionsbomber, så når brandbomberne hav-

de sat husene i brand, kunne eksplosionsbomberne ramme de mennesker, der prøvede at komme til hjælp. Den store karré Guldsmedgade 1-9 blev næsten helt ødelagt, kun nr. 1 blev reddet. Fra de øvrige opgange flygtede beboerne, mange kun iført deres nattøj, mens ilden bredte sig med lynets hast. To unge kvinder nåede ikke ud og sprang fra 4. sal, men døde af

Motortoget til Risskov efter bombesprængningen den 13. marts.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

springet. En familie indebrændte, og deres lig blev først fundet efter mange dages gravning i ruinerne. Der var anbragt bomber på begge sider af Guldsmædgade, som blev helt ufremkommelig på grund af den voldsomme varme. Bomberne var anbragt af bilende attentatmænd, skrev Aarhuus Stiftstidende, og alle var klar over, hvad det betød. De bilende attentatmænd havde fortsat deres turné, så kort efter sprang der også bomber i Nørregade og i Ryesgade. I Nørregade blev en 85 årig mand reddet ud af sin brændende lejlighed af en Falckmand, mens hans kone

indebrændte. Aftenens sidste bombe ødelagde Århus Teaters indgangsparti og foyer og garderobe. Det var led i en taktik. Omtrent samtidig blev teaterbygningerne i Randers og Silkeborg også sprængt, og den samme skæbne var overgået mange andre forlystelsesetablisser. Det var åbenbart ud fra devisen, at når der ikke var noget at more sig over på tysk side, skulle der heller ikke være det på dansk. Den følgende nat blev repræsentant Sølling Fynboe det næste offer for clearingmordene, og aftenen efter sprang fire bomber omkring Clemensbro. Det var et for-

Clemensbro var genstand for schalburgtageforsøg, og det gik hårdt ud over bygningerne omkring broen. På billedet kan man se, at Ankerhus mangler. Det var blevet ødelagt ved schalburgtage allerede i november 1944. Selve broen holdt, som man kan se på billedet, der stammer fra den 9. april 1945, hvor befolkningen med to minutters stilhed markerer fem års dagen for besættelsen. Også på Rådhuspladsen i København havde mange mennesker samlet sig for på samme måde at markere dagen, men her blev de to minutters stilhed brudt, da hipofolk kom kørende og begyndte at skyde ind i folkemængden.

Foto i Billedtjenesten,
Århus Stiftstidende.

søg på at sprænge broen i stykker, men det lykkedes ikke. Til gengæld brændte en del af de huse, hvor bomberne havde været lagt, og der blev sprængt ruder i hele kvarteret. Igen var det bilende attentatmænd, der havde været på spil.

En forbipasserende i Guldsmegade, der havde set attentatmændene, var blevet skudt, så han ikke kunne vidne, men det var alligevel lykkedes at få et indtryk af, hvem de var. Især havde en lille tæbygget rødhåret mand gjort sig bemærket. Man vidste ikke, hvem han var, men allerede i april var det lykkedes at identificere ham. Det var malersvend Bothilsen Nielsen.

Angrebet i Guldsmegade og den indre by den 21.-23. februar 1945 var den værste terrorbølge mod Århus fra tysk side under hele besættelsen. Det var nazismens blinde had, der blev sluppet løs på byen. Det kom midt i den trøstesløse vinter og efterlod mange familier hjemløse uden tøj og ejendele, og mange handlende uden varelager og butik. Brandvæsenet kunne ikke klare de mange brande selv og fik forstærkning fra Falck og fra brandvæsnerne i Odder, Skanderborg og Randers, ligesom Civilbeskyttelsens Udrykningskolonner i Herning og Hobro blev tilkaldt. De kendte Århus fra 4. juli katastrofen. I alt knap 500 mand deltog i sluknings- og oprydningsarbejdet. Ved forenede kræfter fik de nedkæmpet ilden og begyndte at rydde op i ruinerne i Guldsmegade og lede efter omkomne, men måtte så igen i gang med slukningsarbejdet, da de nye bomber sprang ved Clemensbro. I fire døgn var redningsmandskabet ikke af tøjet. Da de udenbys hjælpere efter en uge kunne forlade byen, blev der holdt en parade. Borgmester Stecher Chri-

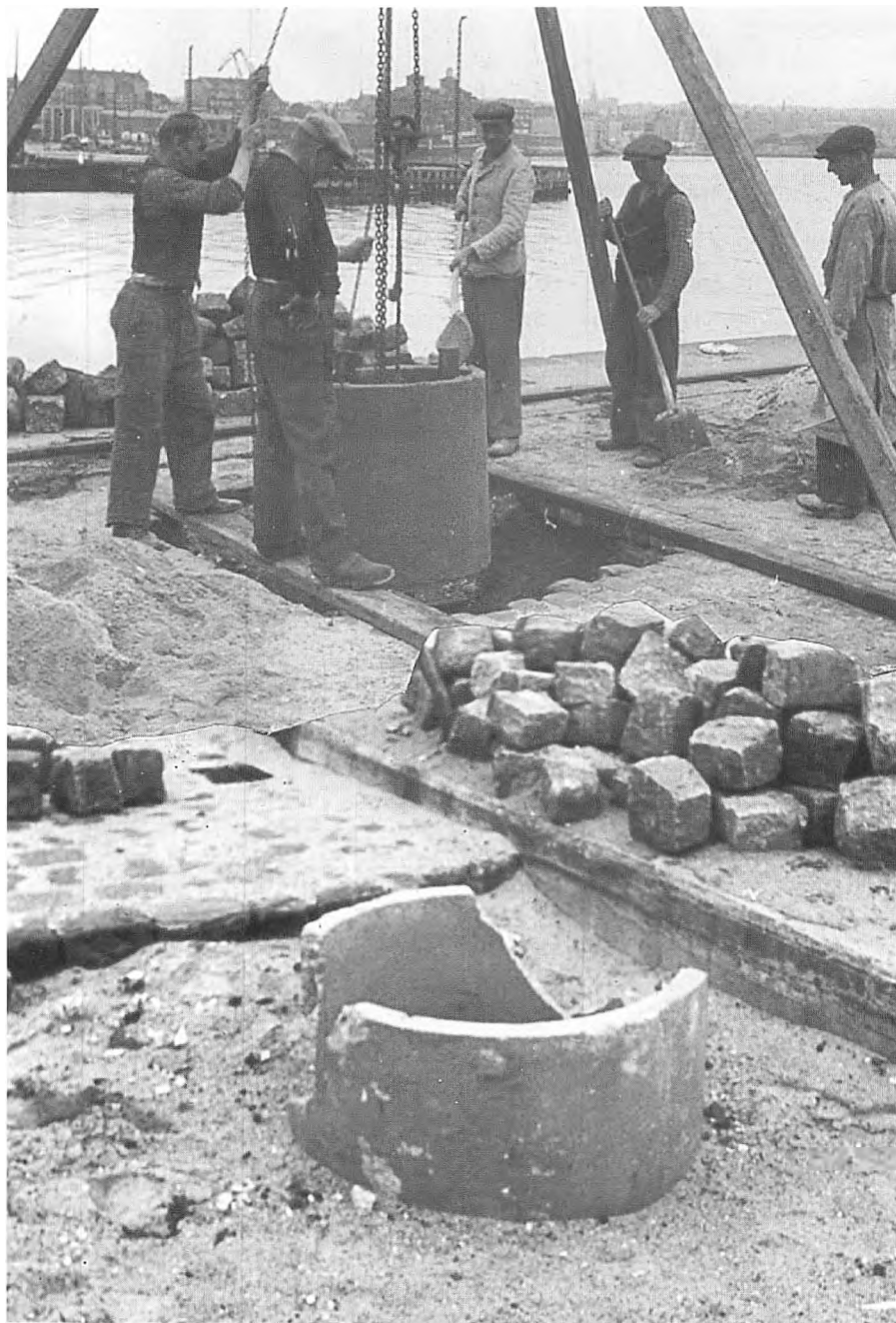
stensen takkede på byens vegne i varme ord, fordi udrykningskolonnerne endnu engang var kommet Århus til hjælp, men sluttede med at sige, at han håbede aldrig at se dem igen.

Århus havde fået voksende betydning for tyskerne i løbet af krigen. I efteråret 1942 var den blevet udset til udskibningshavn til Norge, og trafikken på Århus havn nåede et omfang som hverken før eller siden. Tyskerne samlede flere og flere funktioner i byen, og ud over ubehaget ved deres tilstedeværelse og de bombemål, de udgjorde, betød det også et voksende antal tyske i byen og et stærkt voksende tysk behov for lokaler, som de skaffede sig ved at beslaglægge dem. Bystyret i Århus havde i den anledning et stort antal meget opslidende forhandlinger med tyske myndigheder, som blev mere og mere pirrelige, men bystyret kunne ikke standse det bestandigt tilbagevendende krav om yderligere lokalt Lebensraum. Værst gik det ud over skolerne. Den ene efter den anden blev de beslaglagt og omdannet til kaserner eller flygtningelejr eller feltlazaret, eller hvad det nu kunne være. I alt var der ved besættelsens ophør 3.000 sårede tyske soldater og 5.000 flygtninge indkvarteret. For skolevæsenet blev det en næsten håbløs opgave at prøve at opretholde skolegangen, men det lykkedes – på lavt blus ganske vist og kun ved at indtage alle mulige mærkelige lokaler til formålet.

Lov og orden fik det dag for dag vanskeligere. Da politiet blev taget, var der et kort mellemspil uden nogen offentlige ordenshåndhævere, men kort tid efter fik kommunerne tilladelse til at oprette kommunale vagtværn, og det gjorde Århus

Med tysk grundighed blev hele havneområdet forsynet med minebrønde, så havnen kunne blive sprængt i luften. Det ville have været et alvorligt slag for Århus by, men så gik det heldigvis ikke.

Foto i Århus bys arkiv.

hurtigst muligt. Det kommunale Vagtværn, kaldet byvagten, trådte så i politiets sted. Slagtehusinspektør Alexander Jensen blev leder af byvagten med kontorassistent E. Thomasen fra belysningsvæsenet som souschef. Styrken blev på 125 mand, senere udvidet til 150. Der var omkring 1000 ansøgere til stillingerne, og de, der blev udvalgt, gjorde et godt stykke arbejde.

Det var ikke ufarligt. Hipo-folk generede byvagten i stigende omfang mod slutningen af besættelsen, og den 28. februar blev to byvagter skudt i Borggade, da de ville anholde en tysk soldat, der forsøgte at sælge en stjålen harmonika. En tredje vagtmand slap væk, men døde få dage senere i en trafikulykke, som formentlig var en eftervirkning af chocket. Den 11. april blev to vagtmænd skudt ned på Lille Torv. Det var et clearingmord begået af en lokal gruppe af tyskerhåndlangere. Den ene af de to vagtmænd overlevede trods svære kvæstelser. I alt blev altså tre af byvagtens 150 mand skudt af tyskerne eller deres danske hjælpere. Yderligere en vagtmand omkom. Han var stikker og blev likvideret af modstandsbevægelsen.

Stikkerlikvideringerne var den anden del af de borgerkrigs-lignende tilstande. Modstandsbevægelsen førte kartotek over landsforræddere med henblik på et retsopgør efter besættelsen, men de farligste blev dømt til døden, og der blev udpeget særlige likvideringsgrupper, de såkaldte L-mænd, til at foretage henrettelserne. Det var fortrinsvis politibetjente, der var gået under jorden efter september 44, der deltog i dette arbejde. Det var ud over at være farligt også psykisk meget belastende, og nogle af dem, der overlevede besættel-

sen, begik selvmord kort efter. Stikkerlikvideringerne nåede et betydeligt omfang, og gestapo foreslog våbenhvile i besættelsens sidste tid, da de mest fremtrædende af gestapos danske håndlangere ikke længere turde vise sig offentligt. Forslaget blev ikke modtaget. Gestapo havde også foreslået borgmesteren et samarbejde med byvagten. Det blev heller ikke modtaget, men som det sås, fik gestapo skaffet sig en hjælper også der.

Mens modstandsbevægelse og tyskerhåndlangere kæmpede mod hinanden i en voldsspiral, der eskalerede, i en begivenhedskæde, der hed værnemageri – sabotage – stikkervirksomhed – stikkerlikvidering – clearingmord og terror, fortsatte det civile liv i byen, så godt det nu kunne lade sig gøre. For hverdagslivet var det ikke kampene, men varemanglen og besværet, der talte mest. Der var mangel på næsten alt, og praktisk talt alt var rationeret. Skurepulver kunne handles frit, men det var næsten også det eneste. Og hele tiden blev rationerne skåret ned. Myndighederne klagede over, at århusianerne havde det for varmt: Flere forsyndede sig mod bestemmelsen om, at der kun måtte være 16 grader indendøre. Og de brugte også for meget gas. En familie fik lukket for gassen i et helt kvartal, fordi det svarede til deres overforbrug i forhold til rationeringen. I nogle ejendomme blev der lavet fælleskøkkener på loftet eller i kælderen. Der blev givet gode råd om, hvordan man kunne spare f.eks. ved at sætte bradepanden ind i centralfyret. Der kunne både koges og steges og bages på den måde. Et lyspunkt var det, at marts var en af de mildeste i mands minde. Allerede midt i april sprang bøgen ud.

21. april 1945 blev N. Nielsens frugtforretning i Studsgade sprængt i luften ved schalburgtage. Det var anden gang, han var ude for det, idet han nogle måneder tidligere havde fået sin forretning i Nørregade ødelagt på samme måde.

Foto i
Lokalhistorisk Samling

Særlig slemt var det med alle former for transport. Cykeldæk var ikke til at opdrive, benzin heller ikke. I begyndelsen af marts kunne selv bylægerne ikke længere få, så de måtte begynde at bruge gengas eller spadsere på sygebesøg. Den offentlige trafik blev hårdt ramt af den tyske modterror. I august 44 var sporvognene blevet sprængt i luften, og de busser der blev sat ind i stedet, kørte på stærkt nedslidte dæk. Det var derfor forsidenyhed i avisen, da ministeriet midt i april bevilligede SEKS TRAMBUSDÆK til Århus. DSB havde voksende vanskeligheder. Jernbanesabotagen mod godstrafikken var én ting, men den gik i princippet til et godt formål. Værre var terrorhandlingerne fra tysk side. 13. marts blev persontoget til Risskov sprængt af en bombe med flere dødsofre til følge. 28. marts fulgte håndlangerne successen op, og endnu engang blev persontoget til Risskov – samt toget til Hammel, da man nu var i gang – sprængt af en bombe. Det bedste, man kunne gøre, var at holde sig hjemme, og det blev efterhånden noget nær en nødvendighed. Midt i april indstillede DSB al passagertrafik i Jylland.

I slutningen af februar genoptog de allierede presset mod den tyske vestfront, og den 7. marts var de klar til at gå over Rhinen. Den 11. marts havde de etableret et to kilometer stort brohoved på den østlige Rhinbred. Det tog 14 dage at konsolidere brohovedet, og først den 26. marts kunne de allierede bryde ud af det og fortsætte fremmarchen i Tyskland. Imens sled besættelsen sig afsted. Samme dag som Risskovtoget blev bombet første gang, blev Rådhuset for anden gang sprængt, og denne gang med store skader

til følge. Hele den sydlige fløj blev meget hårdt medtaget. Jævnligt kunne man læse om henrettelser af frihedskæmpere. Aviserne kunne ikke skrive frit og måtte så bringe tyskernes meddelelser om sagen. Det skete med ordene: »Den højere SS- og politifører meddeler:« og så kom beskeden om, at et vist antal terrorister var blevet dømt til døden og henrettet. Appeller om, at henrettelserne næppe kunne påvirke den militære situation for Tyskland, blev afvist, så på tærskelen til befrielsen blev adskillige frihedskæmpere henrettet, i marts alene 24. Daglig var der meldinger om drab og terrorhandlinger rundt omkring i landet, jævnligt fra byen selv. Den 29. marts blev redaktør Børge Schmidt fra Aarhus Stiftstidende således skudt om natten i sin seng. Clearingmord.

SS forsøgte at hverve frivillige med henvisning til, at russerne nu kun stod 95 km fra Danmark. Bystyret udarbejdede en evakueringsplan, og meddelte skiftevis, at 5.000 eller 8.000 århusianere var udset til at blive tilbage, mens resten skulle evakueres. Planen kom til alt held aldrig i brug, så det fik ikke betydning, om det var 5 eller 8.000. Derimod stod det fast, at Åboulevarden var udpeget som den vigtigste flugtvej.

Tyskerne forberedte sig også. De gjorde klar til at sprænge havnen i luften. Der blev installeret minebrønde overalt langs kajerne. Byrådet protesterede meget indtrængende, da det blev klart, hvad der gik for sig, men forgæves; arbejderne fortsatte. Til alt held nåede tyskerne ikke at virkeliggøre deres hensigter, så Århus slap med skrækken i dette tilfælde.

Imens slæbte tiden sig afsted. Lovløshed og ter-

ror fortsatte. Der var daglige meldinger fra hele landet om nedskydninger, henrettelser, bombesprængninger, folk der lå døde på gaden. Den 26. april fandt den sidste schalburgtageaktion i Århus sted. Det begyndte med, at modstandsbevægelsens likvideringsgruppe skød en stikker. En af gestapos danske håndlangere overværede tilfældigt likvideringen og mente bestemt at vide, hvem der havde foretaget likvideringen. Det var telefondirektørens chauffør, hævdede han, og han fik gestapochefen med hen for at arrestere chaufføren. Han var imidlertid ikke hjemme, og stærkt skuffet over ikke at få hævn sagde den danske gestapohåndlanger, at så kendte han en anden, som var bagmand bag likvideringen (den pågældende havde intet med likvideringen at gøre) eller i det mindste med i modstanden mod tyskerne. Det var universitetslektor Troels Fink. Og for nu ikke én gang til at gå forgæves blev det besluttet at sprænge hans villa i luften. Det skete samme aften, og er nærmere omtalt andetsteds i denne bog.

Skyderierne fortsatte, efter at schalburgtagen var holdt op. 3. maj blev tre århusianere ofre for skyderier på gaderne, og endnu den 4. maj blev en dansk chauffør, der var arresteret af gestapo, dræbt. Det var det sidste mord fra tysk side inden befrielsen.

Men nu var det omsider også ved at være forbi. Den 16. april havde avisen kunnet meddele, at den første svale var set i Århus. »Man siger at én svale gør ingen sommer – vi vil også være tilfred-

se blot luften blev *noget* mildere.« Og det nærmede sig. De allierede gik over Elben, og den 30. april kunne man læse, at englænderne fra deres brohoved på den østlige side af Elben nu havde indledt en fremrykning stik nordpå mod Lybæk. Det var Montgomery, der var på vej. Den 2. maj var englænderne 40 km fra Lybæk, Hitler var død, og Berlin var næsten erobret af russerne. Det fik den tyske øverstbefalende i Danmark til dagen efter at udsende en officiel advarsel mod at tro på rygter om, at de tyske tropper i Danmark havde kapituleret. Men det stod klart nu, at det ikke kunne vare længe. 3. maj var der voldsomme skyderier ved banegårdsterrænet. Det var østrigske og ungarske soldater, som gjorde mytteri, da de havde fået ordre til at tage til Berlin for at hjælpe dør.

Og så kom den 4. maj. Det var en fredag. Barometeret stod på foranderligt og temperaturen nåede op på 10 grader. I avisen kunne man læse, at englænderne var på vej til Danmark, men de udsendte pressefolk, der stod ved grænsen i Kruså, kunne kun berette om fred og ro som på en dansk sommersøndag, så man kunne kun sætte sig ned og vente. Eller måske gå i biografen. I Folketeateret spillede filmen »Slået ud«. Sidste tre dage stod der i annoncen, men det blev nu løgn. Før sidste forestilling var forbi den aften, var befrielsesbudskabet kommet. Og den 11. maj blændede Folketeateret så op for »En ny dag gryer«.

Dette flag tværs over de Mezas Vej var på plads få minutter efter, at BBC havde bragt nyheden om tyskernes kapitulation.
Foto i Billedtjenesten, Århus Stiftstidende.

Befrielsesdagene

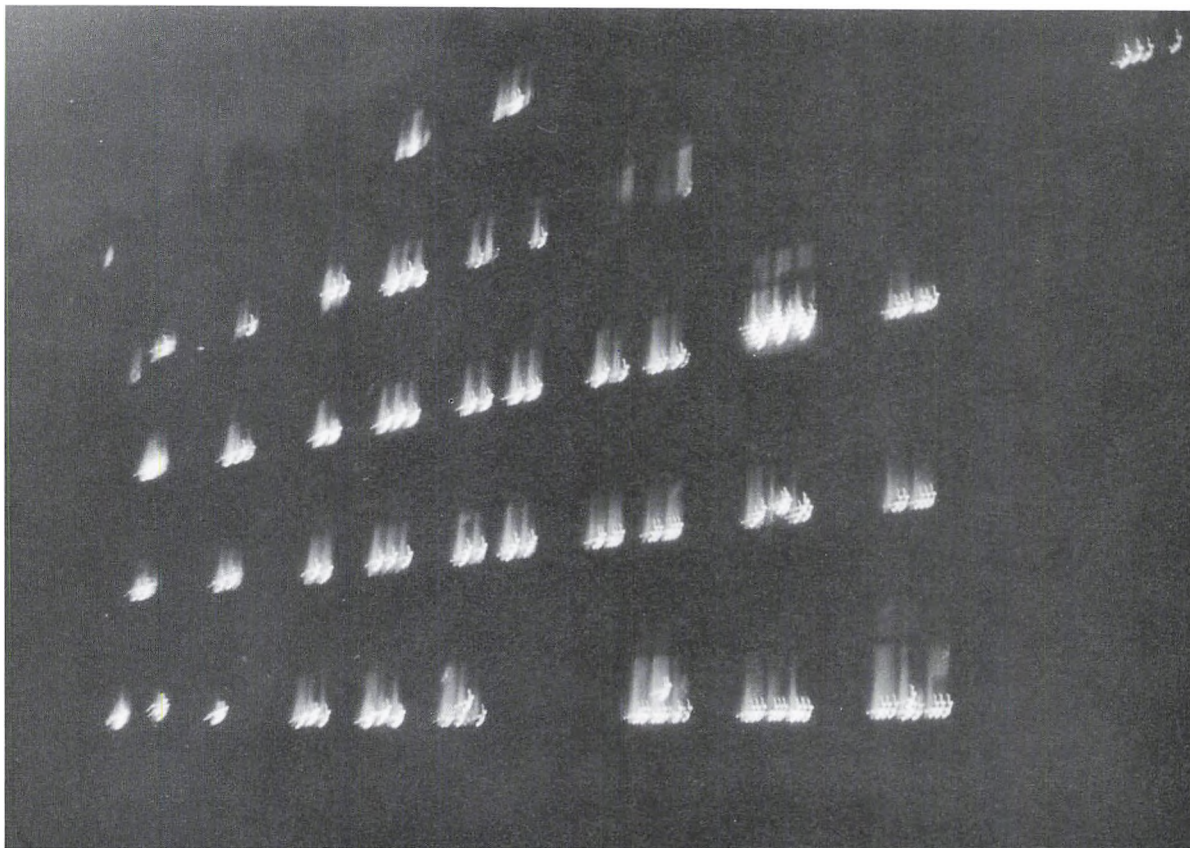
»... Feltmarskal Montgomery har meddelt general Eisenhower, at alle tyske styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark, herunder Helgoland og de Frisiske Øer, har overgivet sig til 21. armégruppe med virkning fra klokken 8, dobbelt britisk sommertid, lørdag ...«

I Århus som overalt i landet havde man i krigens sidste uger med stigende spænding fulgt de danske nyhedsudsendelser fra BBC i London. Ville tyskerne kæmpe til det sidste, også i Danmark? Da redaktør Johannes G. Sørensen, der sammen med bl. a. Århus-journalisten Leif Gundel stod for de danske nyheder fra London, fredag den 4. maj klokken 20.30 indledte nyhedsoplæsningen, var der ikke afgørende nyt om situationen i Danmark. Men midt i udsendelsen brød speakeren af for at oplæse et lige indløbet telegram. Så fulgte frihedsbudskabet, budskabet om den tyske kapitulation i Danmark uden kamp.

At overgivelsen først havde gyldighed fra lørdag morgen, betød ingenting. Der gik ikke mange sekunder efter budskabet, før de første vinduer blev slået på vid gab, og hurraråbene begyndte at lyde i byens gader. »Som ved et trylleslag spredtes det over hele byen, der svøbtes i majafatenens blide skumring. Den fred, der har været ventet og ønsket i mange, lange år, udløste en stærk spontan stemning, der måtte og skulle komme. Århusianerne havde sparet sammen til de sidste dage... Følelserne fik frit løb. Med ét

slag var gaderne et bølgende menneskehav, alle trykkede hinanden i hænderne. Til lykke, til lykke lød det. Århus var én stor familie løftet op af en stor oplevelse, den, man havde håbet på efter skuffelser og bristede håb.«

Sådan indledte Demokraten sin reportage fra den »ubeskrivelige« frihedsaften i Århus, der blev skildret indgående i det ekstranummer, der kom på gaden den følgende morgen. Også i de to andre lokalaviser, Stiftstidende og Amtstidende, blev den euforiske stemning i byen malende beskrevet. Fra Amtstidendes udkigspost ved Domkirken rapporteredes: »På Bispetorv samledes inden længe en større begejstret menneskeskare og begyndte at synge, først lidt forsigtigt Tipperary, så med større overbevisning Kong Christian, mens talrige mennesker samledes over for torvet, og en hærskare af drenge og piger flokkedes oven på bunkeren midt på pladsen. Pludselig tog en LB-betjent oppe på Kannikegade huen af og råbte: »Kong Christian den Tiende af Danmark længe leve«, og hurraråbene drønedes over pladsen. Så fulgte Der er et yndigt Land, og derefter var det, som om hurraråbene aldrig ville tage ende.« Stiftens Axel Holm var klokken 21 i Søndergade, hvor »store skarer kom syngende, arm i arm, og nogle steder var det næsten ikke til at komme frem. Vinduer var slået op. Man vinkede til hinanden fra husene til gaden og fra gaden til husene. Et sted svingede

Som denne ejendom et sted i det indre Århus tegnede mange af byens huse sig mod nattehimen sent den 4. maj. De levende lys i vinduerne blev et symbol for befrielsen.
Foto i Besættelsesmuseet.

en dame fra en altan med en kaffekande. Det var nok tegn på, at de få bønner, hun så længe havde gemt med denne dag for øje, nu skulle bruges. Cigaretter, man så nøje har våget over, rakes til vildfremmede«.

Den løsslupne feststemning med sang og hurraråb kunne man høre overalt i byens centrum. På Banegårdsplads samledes ligeledes en større menneskemængde for at fejre friheden med om-

favnelse og Tipperary. I Bruunsgade flokkedes folk på begge sider af den afspærrede Bruunsgadebro. Da de to tyske vagtposter fik besked om, hvad der var sket, kastede de deres våben på jorden, og afspærringerne forsvandt.

Stiftens Axel Holm konstaterede, at flagene må have ligget parat: » Øjeblikkelig foldede de sig ud, hejst på master, hængt ud fra vinduer, grebet i hænder og ført ud på gaden, gamle flag,

Indledningsbilleder fra en fotoserie om begivenhederne den 5. maj i Århus.

Fotos i Lokalhistorisk Samling.

nye flag, store og små flag og guirlander blev som af en usynlig hånd trukket over gader.« Fra sin post så Amtstidendes reporter, at »først kom en pige cyklende med et papirflag i hånden, så

dukkede en cyklende herre op med to flag i hver hånd. Og få minutter efter blinkede det rødhvidt over hele byen. Mange forretninger lå inde med store lagre, som de skyndte sig at dele ud.« I

Bruunsgade ikklædte en dame sig flaget som et fornemt aftenslag med slæb og skred som en anden »Mor Danmark« tiljublet af sted gennem byen. Blandt de mange danske flag sås også engelske og enkelte Stars and Stripes. På trods af det sene tidspunkt gik Dannebrog til tops på de store flagstænger rundt om i byen. På Hotel Ritz skete det med fuldt honnør fra vagtmandskabet fra Vestre Luftværnscentral, der havde til huse i kælderen, men snart var der flag på mange større bygninger, ved villaer og i kolonihaver.

Glæden kom til udtryk på mange måder. Cykler og biler, ja selv et godstog, udstyredes med vimpler og flag, de forbudte Royal Air Force-huer kom på hovederne, og i byens udkanter havde købmændene åbnet deres lagre, så raketter og andet nytårsfyrværkeri kunne affyres i stor stil. På stranden langs Bugten tændtes adskillige bål, og i den indre by lod man hånt om mørklægningspåbuddet. »Da jeg kom ud på Harald Jensens Plads«, rapporterede Axel Holm, »var der et lysskær, som man efter de mange års mørkelægning blev ganske betaget af. Levende lys skinnede bag vinduerne, stager med mange lys, rækker af julelys, enkelte store som alterlys. Efterhånden som det mørkede, kom der på Banegårdspladsen og i mange gader lys i vinduerne, lys, der havde været gemt med tanke om frygtelige ting, som kunne ske, så man ikke havde elektricitet. Nu brændte de som små glædesfakler.«

Alt var dog ikke fred og idyl. Allerede få minutter efter, at meddelelsen om kapitulationen var gået som en løbeild gennem byen, hørtes de første ambulancer tude gennem gaderne. Flere blev såret ved skyderi i Sydhavnen, Mindet og Skolegade, mens en mand blev dræbt ved en

håndgranatulykke i Viby. De første bevæbnede frihedskæmpere dukkede op i gaderne, og enkelte hipopatruljer rykkede endnu ud. Ved Bispetorv lød der omkring klokken 21.00 gevær- og maskinpistolsalver, og folk søgte dækning, men denne gang var det dog ikke alvor. Skudsalverne gik op i luften.

De tyske soldater, der ikke officielt havde fået meddelelse om kapitulationen, fortsatte vagt tjenesten med skarpt i geværene bag pigtråd og spanske ryttere, og flere steder afspærredes gaderne foran kaserner og indkvarteringssteder, for at det ikke skulle komme til uroligheder. Enkelte vagtposter, som dem på Bruunsbro, nedlagde straks våbnene eller var som i arresten i Vester Allé behjælpelige med løsladelse af de første af de arresterede danske modstandsfolk. Andre, der var mere skeptiske, rev et par gange avisens spiseseddel med frihedsbudskabet ned foran Århus Amtstidendes kontor i Ryesgade. En af bladets medarbejdere var i øvrigt kort efter klokken 20.40 blevet anholdt af vagtposten foran Gestapohovedkvarteret på Politigården og oplevede her SS-folkenes modtagelse af kapitulationsmeddelelsen. Han blev fulgt til dørs af en tysk politiofficer, der smilede »lykkeligt som et barn, der ser et juletræ«, og sukkede: »Wir haben kapituliert«.

Men endnu var kapitulationen ikke trådt i kraft. Efterhånden som den første begejstringsbølge havde lagt sig, mørket sænket sig, og der adskillige steder i byen var skudveksling, rykkede byvagten ud med højttalerbiler. Man gjorde opmærksom på, at restriktionerne, herunder mørklægningen, endnu var gældende og opfordrede folk til at bevare koldsindigheden og i ro

Trængsel på Sct. Clemens Bro og Bispetorv i de tidlige morgentimer den 5. maj.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

og orden gå hjem. Lidt efter lidt tømtes gaderne, – også for biografgængerne, der først havde fået den store nyhed, da filmen var forbi. Ved improviserede fester fortsatte man med at fejre friheden indendørs og gensynet med bekendte, der havde været »under jorden«. Telefondamerne havde travlt, og både på de lokale centraler og rigstelefonlinierne måtte man sidst på aftenen lukke noteringen. Og modstandsgrupperne begyndte at forberede sig til morgendagen.

På kapitulationsdagen vågnede byens borgere til majregn og haglbyger. Modstandsgrupper havde

i nattens løb besat en række vigtige poster i byen og taget offentlige bygninger, herunder Rådhuset, under beskyttelse. Ved kapitulationen kl. 8 forblev de tyske tropper under våben i deres stillinger (kaserner osv.), mens Frihedsrådets lokal-komité og modstandsgrupperne fik ansvaret for opretholdelse af ro og orden. Folk var tidligt på benene og strømmede igen i stort tal ud på gaderne. I timen mellem klokken 8 og 9 ringede byens kirkeklokker – som i resten af landet – freden ind, og de store menneskemængder på Banegårdsplads, Bispetorv og omkring Rådhuset standsede, da klokkerne lød. Mange tog hatten

Fra ildkampen på Bispetorv ses her frihedskæmpere ved dækningsmuren på hjørnet ved Århus Teater og Kannikegade.
Foto i Besættelsesmuseet.

af, og nogle foldede hænderne, inden de fortsatte på vej til arbejdspladserne.

Der blev dog ikke arbejdet mange steder den dag. Mange butikker lukkede ikke op, og værksteder og fabrikker kom ikke i gang eller lukkede snart efter igen. I stedet vandrede folk i de første formiddagstimer arm i arm gennem de flagsmykkede strøggader eller stod langs fortove og i gadekryds, ønskede til lykke, sang fædrelandssange og gav passerende frihedskæmpergrupper hurraråb med på vejen. På Banegårdspladsen blev de tyske skilte revet ned, en gruppe befriede russiske krigsfanger blev hyldet som

helte og fik stukket dannebrogssflag i hænderne.

Befrielsesdagen i Århus blev imidlertid ikke udelukkende præget af den overvældende glæde og festrus, men også af skyderier og ildkampe, der krævede omkring 15 døde og henved et halvt hundrede sårede. Enkelte af dem skyldtes uundgåelige sammenstød mellem modstandsgrupper og stikkere/hipofolk i forbindelse med de arrestationer og interneringer, der blev foretaget i dagens løb. Mest tragisk var dog en flere timer lang ildkamp på Bispetorv mellem frihedskæmpere og en gruppe tyske soldater.

Hvem der udløste ildkampen, er der nogen

Det var vanskeligt for ambulancefolkene at få bragt de mange sårede i sikkerhed, mens skyderiet fandt sted tværs over torvet. To af dem ligger her foran indgangen til Århus og Omegns Bank, mens andre har søgt ly i døråbningen.

Foto i
Lokalhistorisk Samling.

uklarhed om. Der var samlet et større antal frihedskæmpere omkring Koncertpalæet i Kannikegade, der var blevet taget i brug som hovedkvarter for modstandsgrupperne, og der var i den anledning i begge ender af gaden oprettet

Selvtægten på byens gader mod den svageste gruppe af medløbere, tyskerpigerne, fik undertiden karakter af »pøbelagtig hævn«. Billedet her taler vist for sig selv.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

afspærringer, som bevogtedes af vagtgrupper. Uden for afspærringerne og på torvet stod desuden flere hundrede civile århusianere, der hylkede frihedskæmperne og nysgerrigt fulgte deres aktiviteter. Omkring klokken 9.20 kom en gruppe tyske infanterisoldater fra Lille Torv og drejede om hjørnet op mod Skt. Clemens Torv, hvor de standsede. Pludselig lød der et skud. Dette blev hurtigt fulgt af en hidsig skydning tværs over torvet, idet frihedskæmperne gik i stilling i Koncertpalæet, Stiftstidendes bygning og Århus Teater samt ved dækningsmuren foran, mens tyskerne, som snart fik forstærkning, skød fra positioner på den modsatte side samt fra Mejlgade. Selv om de mange civile hurtigt søgte dækning, blev mange af dem dog fanget i krydsilden, inden de nåede helt i sikkerhed. Også flere ambulancefolk fra Falck og Zonen, der søgte at redde de sårede ud af kampområdet, blev ramt. Da kampen endelig blev standset ved middagstid efter forhandlinger mellem den danske og tyske kommandant, var 8 danskere dræbt og henved 30 såret.

Det blev fra begge sider erkendt, at kampen skyldtes en skæbnesvanger fejltagelse, uden at man dog kunne klarlægge, om en nervøs frihedskæmper eller en tysker havde løsnet det første skud. Lederen af vagtgruppen, der en ugestid efter blev udskrevet fra hospitalet, var dog ikke i tvivl: Da den danske vagtpost havde

Englænderne på vej ad Frederiks Allé mod Rådhuset den 8. maj. Den forreste del af kolonnen passerer her Frederiks Bro.
Foto i Lokalthistorisk Samling.

krævet, at tyskerne skulle respektere afspærringen, var han blevet slået ned. Mens gruppelederen derefter selv forhandlede med den tyske officer, blev en af hans kammerater ramt af det fatale skud, der blev affyret fra Gestapostationen. Derefter udviklede skyderiet sig.

Bortset fra denne episode samt et skuddrab i Vestbyen var tyskerne ikke indblandet i dagens kampe. Det var dog lige ved at gå galt, da et

større antal gestapofolk kort før kl. 9 om morgenen i biler forlod hovedkvarteret i politistationen i Mejlgade, tæt på de store menneskemængder omkring Bispetorv. Derimod var der mange skyderier mellem modstandsgrupperne og hipo-folkene, og bl. a. på Banegårdspladsen og omkring Rådhuset opstod faretruende situationer, hvor mange mennesker skyndsomst måtte søge ly i portåbninger og kælderhalse, men selv om

højttalerbiler kørte rundt og anmodede om, at man forlod gaderne, var det umuligt at holde folk indendørs: Festglæden kunne ikke dæmpes.

Og så begyndte man at gøre klar til at give de ventede engelske tropper en overvældende modtagelse. I løbet af eftermiddagen dukkede de første skilte med »Welcome to Montgomery« op på husfacaderne, og titusinder af mennesker tog opstilling langs Skanderborgvej-Frederiks Allé for at tage imod englænderne med flag, blomster, bøgegrene og plakater. Det var dog alt for tidligt. På dette tidspunkt havde englænderne ikke engang passeret den dansk-tyske grænse, og de ventende spejdede forgæves både denne og de følgende dage.

Men dagens festligheder fortsatte på mange andre felter. På Kommunehospitalet var der indlagt nogle canadiske og engelske flyversoldater, som var blevet befriet fra arresten i Vester Allé. De blev hyldet af sygeplejersker og frihedskæmpere med bl. a. følgende, af overlægen forfattede, strofe:

Nu hører de engelske trommer vi.

Hurra, hurra! Nu kommer de!

I spidsen rider Montgomery,

– for det er et mandfolk med krummer i

Befrielsesdagen i Århus sluttede med skudepisoder ved Klintegården og i Havnegade, mens beboerne på Harald Jensens Plads havde travlt med at få taget mørklægningsgardinerne ned og samle dem midt på pladsen. Her så hundredvis af tilskuere med fryd dem gå op i luer. Og sammesteds modtog pårørende ved midnatstid århusianske politibetjente, der med Bernadottes hvi-

de busser havde været på vej til Sverige. Da de havde hørt befrielsesbudskabet, satte busserne kurs fra København tilbage mod Jylland.

Tidligt næste morgen, ved 5-tiden, stod andre pårørende på hovedbanegården for at modtage de århusianere, der vendte hjem efter at have siddet som fanger i Frøslevlejren. »En glad og gribende modtagelse« skrev Stiften. Gribende var også stemningen i Domkirken, hvor mere end 3000 kirkegængere deltog i højmessen, der blev forestået af en af Frihedsrådets ledere i Århus, biskop Skat Hoffmeyer.

Den glade frihedsstemning fortsatte søndagen igennem med masser af folk på gaderne. Stadig flere engelske og amerikanske flag dukkede op, mens cyklisterne havde malet royal-air-force farver på de hvide frakkeskånere. På Stadion, hvor AGF vandt 4-1 over Randers Freja, løb spillerne på banen til tonerne af Tipperary, mens linievogterne markerede off side med dannebrogslag. Som erstatning for de stadig udeblevne englændere kunne man på Frederiks Allé og Rådhuspladsen ved 17-tiden hylde en lille fortrop fra den danske brigade, der i tre biler og på to motorcykler på 72 timer havde gjort turen fra Sverige over Helsingborg til Århus. Efter modtagelse på Rådhuset og et tiltrængt måltid gik de dog direkte til køjs på Ritz.

Søndagen og de følgende dage blev imidlertid også præget af udslag af selvtægt over for tyskerne håndlangere og sympatisører. Mest gik det ud over tyskerpigerne, »feltmadrasserne«. De fik håret skamferet og blev klædt mere eller mindre af, inden de blev overladt til byvagter eller frihedskæmpere, der førte dem til Koncertpalæet til internering. At dømme efter Demokratens re-

Der blev hurtigt skabt kontakter mellem de engelske soldater og byens ungdom, som det kan ses på billedet her fra Bispetorv. Det ser ud til, at der gøres klar til en tur rundt i byen med musik på ladet. Foto i Lokalhistorisk Samling.

portage foregik der i de første dage tilmed en systematisk klipning her, og i hvert fald gik der flere dage, inden modstandsbevægelsens leder tog skarpt afstand fra »de tøjlesløse scener«.

Også ved enkelte af de fortsatte afbrændinger af mørklægningsgardiner søndag aften flammede hadet til forrædderne op. På Åboulevarden plyndrede unge mennesker nazistpartiets forhadte kontor. Papirer, Hitler-billeder, propagan-

daskrifter fra gestapo, opråb om kampen mod bolsjevismen, uniformer og møbler blev kastet på bålet. »Nu er Danmark atter frit, og vi brænder naziskidt!« lød hylekorene gennem natten, afvekslende med fædrelandssange, smædeviser om Hitler, Grundtvigs-salmer og hyldestsange til Montgomery. Et andet sted i byen blev der sat ild til et hus, tilhørende en schalburgmand. Det brændte ned til grunden.

Befrierne lod vente på sig. Sent på natten mellem søndag og mandag kom dog en engelsk forbindelsesofficer, der efter nogle timers søvn på Ritz holdt møde med general Bennikes stab, inden han igen satte kurs mod syd. I et kort interview fortalte han Demokratens medarbejder, at det engelske regiment, der var på vej ind i Danmark, var The Royal Dragoons, og at de hørte til Montgomerys »ørkenrotter«. Hurraråb fra et bølgende menneskehav foran hotellet nåede lige at følge ham på vej, og hyldesten fortsatte på turen syd ud af byen.

Det var hele mandagen usikkert, om de engelske tropper alle ville dreje over Fyn til København. Den næste dag ved middagstid kom imidlertid de første meldinger om, at en afdeling var på vej mod nord gennem Vejle.

Og så – endelig – sidst på eftermiddagen tirsdag den 8. nåede englænderne til Århus. Hele byen var på gaderne – 98% anslog Ritzaus Bureau flot – for at byde befrierne velkommen. I Solbjerg blev de omkring 120 mand i 40 panservogne, forsyningskøretøjer og jeeps modtaget af en repræsentant for bykommandanten. I Viby og Kongsvang ventede titusinder af mennesker med blomster, serpentiner og flag, og endnu tættere var trængselen langs de Mezas Vej og Frederiks Allé, hvor bevæbnede frihedskæmpere havde det største besvær med at holde gaden fri. »Tilbage,« lød det fra højtaltervognen, » nu har vi givet plads i 5 år. Så kan vi vel gøre det 5 minutter endnu.« Omkring klokken 18 nåede kolonnen til Rådhuset, hvor den kommanderende officer, major Fisher, blev modtaget af bl. a. borgmesteren og bykommandanten, og derefter fra rådhu-

sets balkon fik en stormende hyldest fra den tætpakkede menneskemængde på pladsen. Imens flokkedes unge mennesker om de engelske Tommy'er. Mange blev taget med på køretøjerne på en tur rundt i byen, inden »The First Royal Dragoons« parkerede vognparken på Sct. Pauls Plads ved Handelshøjskolen, hvor de menige skulle indkvarteres. Og så gik de til spisning på Hotel Royal, eller rettere – »da de kom ned i Søndergade, blev de grebet af folk og båret til Royal, alle 140 mand. På Store Torv var der efterhånden så mange mennesker, at det ikke var til at komme ind til hotellet, og de sidste englændere blev løftet ind gennem vinduerne.« Hyldesten af englænderne fortsatte i de følgende dage. Efter afslutningen af krigen i hele Europa begyndte man den 8. at nedlægge arbejdet for at fejre freden, og den 9. – V-dagen – blev i Århus som i resten af landet markeret ved, at forretninger og virksomheder var lukket. Der var derfor også i disse dage – samt den 10., der var Kristi Himmelfartsdag – masser af mennesker på gaden, musikkorps gik rundt, og improviserede sangkor opstod. Hvor englænderne viste sig, blev de overøst med gaver og blomster, blev klappet på skulderen, takket og omfavnet. Og byens piger gav kys og kram.

Men hverdagen var på vej. Arbejds- og socialminister Hedtoft opfordrede i en radiotale på V-dagen alle til »at møde på deres daglige dont for at opretholde samfundslivets mange funktioner. Vi går ind i en genopbygningens tid. Arbejdet må i gang, og bortset fra dem, der endnu i nogen tid har særlige opgaver i forbindelse med frihedskampen, møder alle på arbejdet fredag«.

Modstandsbevægelsen

For den organiserede modstandsbevægelse havde det meget længe stået klart, at det, de allierede styrker i juni 1944 havde påbegyndt, nu meget snart kunne fuldendes. Nemlig afslutningen af alle krigshandlinger i Europa og Tysklands betingelsesløse kapitulation. Man var også klar over, at befrielsen måtte forberedes i god tid for at undgå det totale anarki, når de tyske myndigheders embedsudøvelse ophørte. Til varetagelse og koordinering af dette forberedende arbejde blev der på foranledning af de allierede i august 1944 dannet organer, som gav samlet udtryk for den stedlige modstandsbevægelse i provinsbyerne. Disse lokalkomiteer ville formentlig selv uden de allieredes ønske være blevet dannet, da der var et praktisk behov for dem. I slutningen af september 1944 var man så langt i Århus, at lokalkomiteen blev dannet under medhjælp af Frit Danmarks rejsesekretær i Nord- og Midtjylland, redaktør Elias Bredsdorff.

Lokalkomiteen var opbygget efter samme retningslinjer som Frihedsrådet og kom i Århus til at bestå af: civilingeniør R.Z.Floor (Ringens), maskinarbejder Carl Møller (Det kommunistiske Parti), professor, dr. theol. Regin Prenter (Dansk Samling), cand. polit. O. Strange Petersen (Frit Danmark). Følgende repræsenterede fagorganiserede arbejdere og byens borgere: fagforeningsformand Christian Christiansen, biskop, dr. theol. Skat Hoffmeyer og chefen for modstands-

bevægelsens væbnede styrker i Århus, oberst S.G. Callisen.

Lokalkomiteen konstituerede sig ikke, og som i Frihedsrådet var der ingen formand. Det var dog nødvendigt at have en sekretær, og som i de fleste andre jyske byer var denne repræsentanten fra Frit Danmark, der fungerede som bindeled mellem de forskellige jyske byer, der var underlagt Århus som centralby, og Frihedsrådet.

Lokalkomiteen holdt regelmæssige møder – normalt hver fjortende dag, men hyppigere hvis situationen gjorde det nødvendigt. Samarbejdet i gruppen forløb uden de gnidninger og kompetencestridigheder, som ikke var ualmindelige i andre byer. Dette hang formentlig sammen med at de fleste af komiteens medlemmer kendte hinanden på forhånd. Meget få i Århus kendte komiteens sammensætning før den 5. maj, og da man skulle søge kontakt med de officielle myndigheder, var lokalkomiteen meget tilbageholdende. Den nødvendige forbindelse med borgmesteren blev kun sluttet gennem Callisen, der i alle tilfælde i sin egenskab af bykommandant skulle søge denne kontakt. Kontakten var nødvendig af flere grunde, bl.a. havde lokalkomiteen fået til opgave at sørge for, at der var rimelige beredskabslagre af fødevarer i tilfælde af, at det kunne komme til kamphandlinger.

Det blev pålagt Socialtjenesten at sørge for be-
spisning af frihedskæmpere og tyskere om nød-

Mandskabet fra modstandsbevægelsens arbejdsafdeling er her i gang med at bygge en barrikade foran Åboulevard 40, der var en af adgangsvejene til Koncertpalæet. Flere andre steder i byen fandt tilsvarende byggerier sted.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

vendigt. 5. maj om morgenen var man i stand til at realisere programmet om fuld forplejning af frihedskæmperne og af de personer, der måtte blive internerede. Til det første formål inddrog man Den gamle Bys restaurant, Folkets Hus, Kasino, Oddfellow-Logens restauration samt De gamles Hjem, mens Arbejdsanstaltens køkken skulle forsyne de internerede. Da forplejningen var på det højeste, bospiste man ca. 2400 frihedskæmpere og 800 internerede med mad

morgen, middag og aften. Desuden måtte man også tage sig af de efterladte krigsfanger – ca. 1500 personer af 14 forskellige nationaliteter – samt fra 8. maj desuden forplejningen af omkring 6000 tyske flygtninge, 3000 patienter og 3500 tyske soldater.

Også på andre områder var forberedelserne truffet i god tid. Frihedsrådet bekendtgjorde, at modstandsbevægelsens styrker fra kl. 8 den 5. maj skulle hjælpe med til at opretholde ro og or-

Efter at barrikaderne var blevet bygget foran Åboulevarden 40, blev det hurtigt nødvendigt at etablere yderligere afspærring, fordi der var stor interesse for at se, hvem der blev hentet til afhøring. De første dage var der en livlig trafik af busser, der både bragte folk til afhøring i Koncertpalæet og kørte dem til internering på Marselisborg Skole.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

den. Hvor mange frihedskæmpere, der var klar til aktion i Århus 5. maj, er vanskeligt at afgøre præcist, men det har vel drejet sig om et par tusinde. Modstandsbevægelsen brugte rådhuset som kommandocentral allerede fra 4. maj om aftenen, hvor der udfoldede sig et myldrende liv: »I selve centralen var et stort antal befalingsmænd under ledelse af en bykommandant (navne kan endnu ikke nævnes) – travlt beskæftiget med mange forskellige opgaver, ordonnanser

kom og gik, og biler rullede ustandseligt op foran hovedindgangen. Ingen som ikke var forsynet med det velkendte armbind, fik lov til at slippe ind uden særlig legitimation. Der er omkring og inde i det store kompleks et meget stort antal vagtposter, bevæbnet med engelske maskinpistoler Stenguns – og amerikanske halvautomatiske karabiner, der kan skyde 15 skud ad gangen.« Dette billede af modstandsbevægelsen er vel det gængse, men der var også en anden side, som ik-

Alle steder hvor frihedskæmperne dukkede op for at foretage arrestationer, samledes hurtigt en større menneskefor-samling, som her 5. maj i Sjællandsgade. Foto i Lokallhistorisk Samling.

ke havde med engelske eller amerikanske våben at gøre, men som var lige så vigtig, for at det hele kunne komme til at fungere. Denne afdeling gik under betegnelsen »Den aktive Modstandsbevægelse, Arbejdsafdelingen«. Den var opdelt i 4 kolonner samt en reservekolonne. Hovedopgaven for kolonnerne var, at de bedst muligt skulle samarbejde med de militære kolonner i marken, herunder navnlig bistand med transport af fanger og materiel samt rydning eller afspærring af veje. Der var hertil ud over ledelsen forudsat en

mandskabsstyrke på 800-1000 mand. Den egentlige ledelse bestod af en stab på 5 mand, 5 kolonner på 3-8 ledere, endvidere 5 ordonnansgrupper hver med 1 leder og 4 mand, og endelig et antal tolke, hvoraf kun et par kom i funktion.

Mobiliseringen af arbejdsafdelingens ledelse forløb programmæssigt natten mellem 4. og 5. maj, således at arbejdskolonnerne i løbet af natten havde den ønskede kontakt med de militære ledere. Også reservekolonnen mobiliseredes programmæssigt og var til disposition fra om

De voksnes verden afspejlede sig hurtigt i børnenes leg. Her ses en ung frihedskæmper med maskinpistolen i beredskab og ekstra »clips« med ammunition i bæltet. Til tiden kunne legen gå for vidt, når man ville til at klippe pigerne, som en Trøjborgdreng huskede det fra dagene efter 5. maj.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

morgenen. På grund af udviklingen kom kun 50-100 arbejdere i gang, væsentlig med afspærring, barrikadeopbygning o.l.

Kørselen var forberedt, idet man havde lister over Vognmandsforeningens medlemmer, og tilsigelsen skete gennem Vognmandsforeningens ledelse. Alle rutebiler, både de private og Statsbanernes, blev straks om morgenen rekvireret uden vanskeligheder. Ligeledes alle Taxavogne og herudover en del Lillebiler. Disse blev frigivet næste dag og Taxabilerne og rutebilerne efter nogle dages forløb, medens lastbilerne først blev frigivet i juli måned.

2. kolonne havde et udsat distrikt, og dagsrapporten for 5. maj bringes her:

» Kl. ca. 2.00 modtog lederen alarmering med diverse ordre fra den militære kolonneleder.

Kl. ca. 5.30 alarmeredes arbejdsgruppens stedfortræder, der derefter videreeksperederede alarmeringen efter forudtalt system.

Kl. 7.00 mødte 2 lastbiler på arbejdsgruppens station Herluf Trollesgade og afgik derefter til F.D.B.s gård Vestergade til disposition for de militære styrker.

Kl. 7.30 mødte arbejdsgruppens leder og underleder på ing. Smith-Hansens kontor (han var ansat ved Stadsingeniørens kontor) for foreløbig og nødtørftig instruktion samt udlevering af

armbind. Herfra overværedes den højtidelige hejsning af Dannebrog på Århus Rådhus. Underlederne tog herfra til arbejdsgruppens station, mens lederen og stedfortræderen meldte sig på Koncertpalæet til kaptajn Stensgaard, af hvem man modtog ordre på at påbegynde opførelsen af brostensbarrikader mod Kannikegade og Åboulevarden efter derom modtagne direktiver. Derefter påbegyndtes arbejdet aldeles omgående med styrker, der blev formeret af unge mennesker fra Trøjborg, og værktøj blev hurtigt tilført. Afspærringen af de tilstødende gader begyndte omgående, men blev ret snart afbrudt af en voldsom ildkamp på Bispetorvet og tilstødende gader.

Umiddelbart efter skyderiets ophør fortsattes arbejdet noget langsommere i begyndelsen på grund af den meget stærke trafik af køretøjer og personer og arbejdernes manglende rutine, men arbejdstempoet og arbejdslysten var betydelig, således at barrikaden trods alt hurtigt var færdig, hvorefter en lignende barrikade påbegyndtes mod Åboulevarden. Her skred arbejdet frem under gunstige forhold, således at alt arbejde ved Koncertpalæet var afsluttet omtrent kl. 15.30 til de ledende politifolks tilfredshed.

I formiddagens løb i tiden mellem kl. 10-12 fik arbejdsgruppen den opgave at foretage opklæbning af plakater i den nordlige bydel. Plakaterne opsattes af 3 hold, hvert bestående af 2 mand. Disse havde faste ruter at gå efter.

I de urolige formiddagstimer blev det ene hold beskudt under ukendte forhold. Herved blev chauffør Peter Lund Mathiesen, Frederiksalle 28, og en opklæber Milton Nielsen, Islandsvej 7, dræbt, mens den anden opklæber Mogens

Emil Petersen, Randersvej 69, blev såret med 4 kødsår i låret og indlagt på Kommunehospitalet.

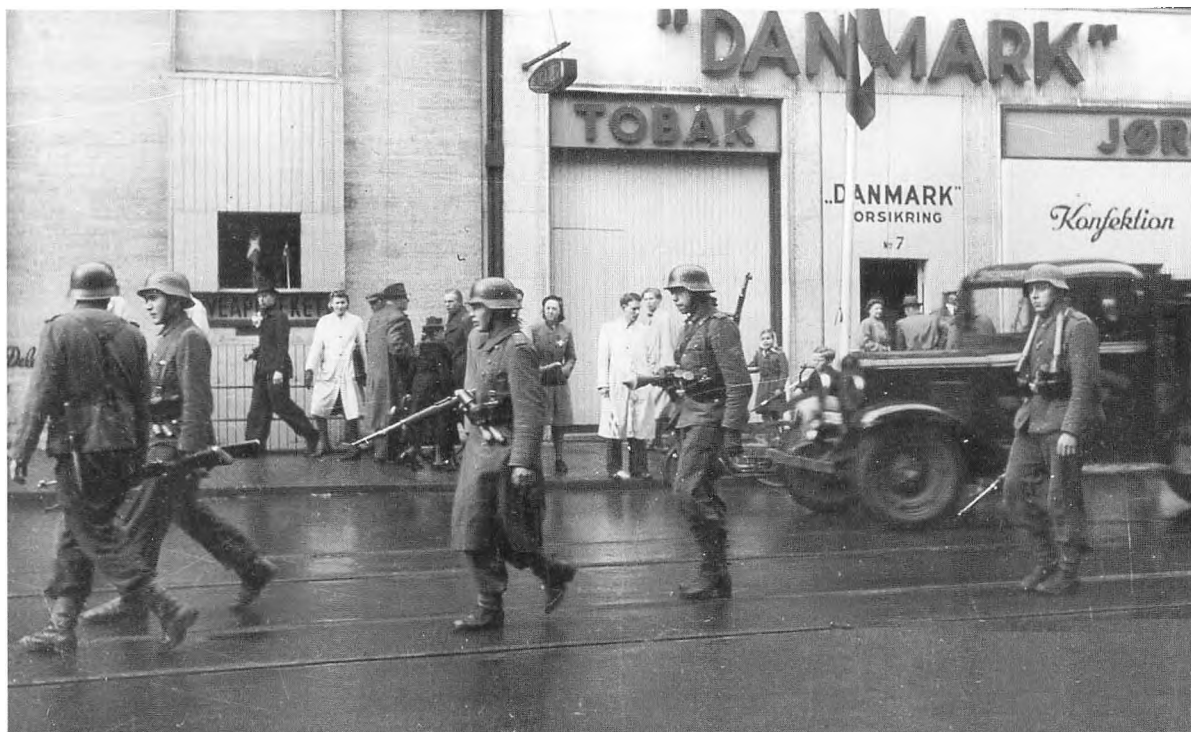
I eftermiddagens løb blev der fra stationen i Herluf Trollesgade ydet assistance til arbejdsgruppen i den sydlige bydel. Denne assistance omfattede 2 biler og 10 mand. Endvidere blev der transporteret halm fra fouragehandler Haagensen til Marselisborg Skole, og endelig modtog man fra den militære kolonneleder 7 stk. amerikanske rifler til rensning og klargøring.

Til Forsørgelsesanstalten blev der rekvireret ca. 100 fyldte papirsække, som hurtigt blev afsendt. Døgnet rundt har man lejlighedsvis måttet udlevere benzin og olie til diverse patruljer og ordonnanskøretøjer af politistyrken. Endelig kan nævnes, at man ved flere lejligheder har bespist de førnævnte patruljer og ordonnanser med kiks og kaffe.

På stationen blev portene sikret med skydestillinger bygget af sandsække til sikring af bevogtningsmandskabet, der ankom kl. ca. 21. Dette bevogtningsmandskab, der bestod af 5 mand, suppleredes med 3 mand af arbejdsgruppen, således at der natten igennem kunne holdes fast vagt bestående af 4 bevæbnede mænd foruden 3 mand, der lå klar til øjeblikkelig assistance for de førnævnte.

Natten igennem holdtes en betydelig arbejdsstyrke, for hvilken der skaffedes delvis liggeplads på madrasser, der blev hentet fra Statens civile Luftværns depot i Otto Rudsgade 100. Døgnet igennem har der på stationen været et mandskab af varierende sammensætning. Endvidere kan nævnes, at der har været fast port- og telefonvagt.«

Som forklaring på omtalen af kiks og kaffe

Når man ser dette billede, undrer man sig ikke over, at det kunne komme til episoder mellem frihedskæmperne og tyskerne, der, som det ses, ikke var blevet afvæbnet. De havde desuden ordrer til at forsvare sig, hvis der blev gjort forsøg herpå.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

kan det nævnes, at 2. kolonne holdt til i Jul. A. Jørgensens kiksfabrik.

Arbejdsafdelingens opgave skiftede ret hurtigt karakter, således at man ud over kørselsordningen og benzinfordelingen begyndte at sikre tyskeres efterladte materiel imod tyveri, foreløbig udelukkende på modstandsbevægelsens vegne. Efter den 15. maj indtrådte politiet som myndighed, men arbejdsafdelingen forvaltede stadig denne sag for såvel militæret som politiet.

I de første 14 dage efter 5. maj foregik finan-

cieringen af modstandsbevægelsen gennem arbejdsafdelingen over en konto, garanteret af Århus Byråd. Grunden til denne lidt besynderlige måde var, at der efter kapitulationen gik et stykke tid, før man kunne trække de nødvendige beløb på de militære konti. Det var nødvendigt at skaffe midler til lønninger, kørsel, administration og forskellige udgifter. I slutningen af maj fik de militære myndigheder rådighed over de nødvendige midler gennem militære bevillinger og afviklede ved en indbetaling den 7. juni det

beløb, som var trukket på kontoen til lønninger, i alt 349.500 kr.

I dagene op til befrielsen var en del af de tyske soldater usikre, nervøse og anspændte. 3. maj fik man alt for tydeligt demonstreret, hvor lidt der skulle til, før situationen kom ud af kontrol, da det kom til et voldsomt skyderi på Banegården. Århus Amtstidende gav følgende beskrivelse: »Det begyndte lidt før middag, og årsagen var antagelig, at en østrigsk soldat, der lige var kommet med en troppetransport nordfra, på perrenen på Århus hovedbanegård kastede en håndgranat ind i en klynge tyskere. Disse troede imidlertid, at granaten kom oppe fra Bruuns Bro, og begyndte som gale at skyde derop. Nogle tyske politisoldater, som gik på broen, troede, det var mytteri og trak deres revolvere og skød på soldaterne nede på banegårdsterrænet. Efterhånden blev flere og flere tyskere blandet ind i skyderiet, uden at de anede, hvem de egentlig kæmpede imod. Der blev anvendt både maskinpistoler, håndgranater og en lille feltkanon i kampen, og kuglerne hvislede gennem Banegårdsgade, Bruunsgade, Ryesgade samt over Banegårdspladsen. Tre århusianere blev dræbt og tre såret. Hele episoden var et tydeligt bevis på den nervøsitet, der prægede tyskerne i Århus.«

Der var ingen tvivl om, at de tyske soldater modtog budskabet om kapitulationen med en vis form for resignation, da der nu var en afklaring af situationen – nu var det endelig overstået. Der havde over en længere periode været tydelige tegn på, hvor det bar hen, og de fleste havde mere eller mindre haft tid til at vænne sig til tanken om, at krigen var ved at være ovre.

Men der var en gruppe, der blev mere og mere desperate, efterhånden som nederlaget tegnedes sig tydeligere og tydeligere nemlig de danske, der var trådt i tysk tjeneste, i det tyske hjælpepolitik, Hipoerne. Der var taget højde for den tyske værnepligtiges integritet ved de forholdsordrer, der blev udstedt i forbindelse med kapitulationen. Disse ordrer omfattede ikke medløberne i hjælpepolitiet og den helt fredløse og foragtede gruppe – stikkerne.

Efter meddelelsen om Danmarks befrielse kunne det danske udenrigsministerium oplyse, at den tyske rigsbefuldmægtigede havde meddelt ministeriet, at storadmiral Dönitz havde afgivet følgende befaling for de tyske tropper i Danmark: »Våbenhvile fra kl. 8 morgen lørdag den 5. maj. Tropperne forbliver under våben i deres stillinger (kaserne etc.). Materiel og forråd sikres. Dette betyder, at afvæbningsforsøg vil blive mødt med væbnet modstand.« Denne forholdsordre betød, at man i dagene efter befrielsen kunne se tyske soldater med våben i hånd på gaderne i Århus, og den var også medvirkende til ildkampen på Bispetorvet. Det var ikke alle tyske soldater, der med lige stor sindsro kunne acceptere nederlaget. Det kom bl.a. til at gå ud over den 12-årige Ole Clausen, Poul Martin Møllers Vej, der blev dræbt ved et tilfældigt skud fra en tysk soldat. Ved 17-tiden 5. maj kørte en lastbil med tyske soldater gennem Poul Martin Møllers Vej. En ung mand råbte: »Heraus med jer«, med det resultat, at en af soldaterne affyrede et skud på må og få gennem gaden. Ved dette og ganske meningsløse skyderi blev Ole Clausen ramt i maven, og kort efter indlæggelsen på Kommunehospitalet døde han.

Det skulle ofte gå stærkt, når frihedskæmperne rykkede ud. Somme tider var der ikke altid de biler til rådighed, man skulle bruge, og blev pladsen for trang, måtte man stå på kofangeren, som her på billedet fra Store Torv. Det er desuden værd at bemærke, at frihedskæmperen tilsyneladende ikke er bevæbnet. I det hele taget ville det have været et problem, hvis det var kommet til et væbnet opgør, fordi modstandsbevægelsen ikke havde tilstrækkelig med våben.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

En anden situation udspillede sig dagen efter og blev i aviserne betegnet som en provokation fra tysk side: »I går var der på en snor mellem to lysmaster på Banegårdspladsen ophængt et russisk flag, og ud på eftermiddagen blev det anledning til en provokation fra tyskernes side. Tyskerne i Århus-Hallen rykkede pludselig ud talstærkt og bevæbnet og ryddede Banegårdspladsen, der var et mylder af søndagsglade århusianere.

En nazist entrede den ene lysmast og fik flaget pillet ned, hvorpå tyskerne trak sig tilbage med deres bytte. Frihedskæmperne fra Ritz havde straks, da tyskerne viste sig, gjort klar til kamp, men heldigvis kom det ikke til skudveksling.«

Disse var ikke enkeltstående episoder, der var flere af samme slags. Heldigvis udviklede de sig ikke til mere end smågnidninger. Det var kun

sjældent, at det kom til skudveksling. Men medvirkende til disse episoder var det, at tyskerne i Århus befandt sig i en uafklaret situation. Først tre dage efter kapitulationen var forholdene blevet så afklarede, at tyskerne kunne påbegynde tilbagetrækningen til Tyskland efter ordre fra feltmarskal Montgomery.

Den indsats, som de fleste forbinder med lokalkomiteernes arbejde, var deres forberedelse af opgøret med landsforræderne. I dette arbejde fungerede lokalkomiteerne som en slags underafdelinger af Frihedsrådets arrestationsudvalg. Det var naturligt, at Frihedsrådet havde lagt denne opgave ud til løsning lokalt. Det var også naturligt, hvor det var muligt, at anvende rutinerede politifolk. Det skete i vidt omfang, da det »underjordiske« polit i var inddraget i modstandsbevægelsen.

Som nævnt var en af lokalkomiteens centrale opgaver udarbejdelsen af – eller overtagelse af allerede oprettede kartoteker over de landsforræderiske elementer. I Århus fandtes der, da ordren om oprettelse af kartoteket blev givet, allerede to sådanne. Det ene var gennem længere tid blevet samlet af Frit Danmark, og heri indgik et mindre kartotek udarbejdet af kommunisterne. Det andet skyldtes et par politifolk, som arbejdede under det militære efterretningsvæsen. Det var naturligt at bestemme, at det igangværende arbejde skulle fortsættes af de samme personer som hidtil. Lokalkomiteen blev dog nu den overordnede myndighed, der skulle drage omsorg for, at der blev etableret et tæt samarbejde mellem de to grupper.

Naturligvis blev begge kartoteker bevaret som

selvstændige enheder på forskellige steder, men med udveksling af oplysninger, således at man fik to næsten ens kartoteker. Som en yderligere sikkerhedsforanstaltning blev en afskrift af samtlige kort sendt til København, hvor det indgik i centralkartoteket. De to kartoteksgrupper i Århus havde hver deres område, som de tog sig af. Værnemagere og kollaboratører samt kontrol af indkomne oplysninger sorterede under Frit Danmarks kartoteksgruppe. Efterretningsgruppen tog sig fortrinsvis af stikkere og andre farlige forbrydere og udførte i denne forbindelse egentlige politimæssige efterretningsopgaver.

Det var af afgørende betydning for lokalkomiteen, at det grundlæggende kartoteksarbejde skulle udføres på en sådan måde, at det kommende opgør med landsforræderne kunne gennemføres under fuldt ud retsgyldige former. Kartoteket skulle være basis for sigtelser, der kunne rejses ved domstolene. Naturligvis kunne der være oplysninger deri, som ikke holdt for en dybtgående undersøgelse. Mange af sigtelserne var temmelig løst underbygget, først og fremmest fordi man ikke kunne opbevare navnene på anmeldere og vidner. Kartoteket kunne jo falde forkerte hænder. Oplysningerne var kommet frem gennem byens borgere, ofte via flere mellemled. På sin vis kan man sige, at kartotekerne var baseret på rygter, som cirkulerede til forskellig tid, men man bestræbte sig på at sortere de oplysninger man fik. At der skete fejltagelser var næsten uundgåeligt; det var især i tilfælde med navnelighed.

Fra foråret 1945 var der fuld kraft på kartoteksarbejdet. Hele materialet blev gennemgået og suppleret med nye oplysninger. Inden befriel-

De internerede blev ført til Marselisborg Skole, som den aktive modstandsbevægelses arbejdsafdeling havde sikret med snehegn, bjælker og pigtråd. Senere blev bjælkerne udskiftet med spanske ryttere. Foto i Lokalthistorisk Samling.

sen havde man mere end 2.000 navne. Der blev udarbejdet egentlige interneringslister, som dannede baggrunden for aktionen 5. maj. Disse lister omfattede fem kategorier: medlemmer af nazistiske organisationer, danske i direkte tysk tjeneste, stikkere, dem, der kunne frygtes at blive ofre for privat lynjustits og tyske krigsforbrydere. Selv om man havde været meget omhyggelige med at udarbejde interneringslisterne, skete der

fejl i enkelte tilfælde. På listerne fandtes 712 navne, og for at få fat i disse folk var der indsat 350 fra modstandsbevægelsen og 150 politifolk, opdelt i 70 grupper. Den første dag fik man fat i ca. 500.

Det praktiske arbejde foregik på den måde, at lige så snart en person var blevet anholdt, blev han ført til et rum til visitering, hvorefter vedkommendes værdisager blev lagt i en pose og re-

gistreret, og vedkommendes navn indført i en anholdelsesprotokol. Derefter blev han kørt i en rutebil til det sted, hvor han skulle interneres. Selve indbringningen til Koncertpalæet, hvortil de fleste blev ført, gik ikke stille af. De mistænkte blev modtaget med en øredøvende pibekonzert af hundreder af århusianere, der havde taget opstilling ved begge indkørsler. Det var disse masseopbud, som man frygtede kunne give anledning til lynchning, men heldigvis bevarede arresta-

tionslederne hovedet koldt, så de pågældende kunne blive indbragt til afhøring.

Der spredte sig hurtigt et rygte om, at de internerede blev mishandlet. Det var derfor nødvendigt for bykommandanten at udtale, at mandskabet havde de strengeste ordre til at optræde på en værdig måde, og hvis de anvendte vold over for de internerede, ville de blive tiltalt efter straffeloven.

Byvagt og bystyre

Dybt nede i Erhvervsarkivets magasiner ligger en lille trist udseende protokol i marmoreret indbinding. På forsiden er der klæbet en hvid mærkat med en grøn bort. Med blæk er anført et par ord: Vagtjournal – og længere nede – Trøjborg. Ved nærmere eftersyn viser det sig, at vagtjournalen dækker perioden 28. april til 17. maj 1945 og stammer fra Århus Byvagt. Et par sider fremme ses datoen

4. maj 1945

kl. 20. Vagten åbnet

kl. 22. Mandskabet mødt

kl. 24. Nummer 71 afgår

kl. 06. Vagten sluttet. Mandskabet hjemsendes

5. maj 1945

Ingen vagt på Trøjborg

6. maj 1945

Ingen vagt på Trøjborg

7. maj 1945.

kl. 20. Vagten åbnet

kl. 21. Efter ordre fra Hovedstationen udrykning til Randersvej 15, hvor nogle damer var blevet klippet. Alt i orden inden udrykning.

Deltog i jagten på nogle Hipofolk, idet vi efter anmodning holdt tilskuere tilbage.

Vendte tilbage klokken 22. Klokken 22.05 udrykning til Otto Rudsgade for at splitte et større opløb.

Nogle unge mennesker på jagt efter nogle feltmadrasser. Da vi tog dem på stedet, gav vi dem en kraftig advarsel, hvorefter vi fik dem til at gå hjem og fik opløbet splittet.

Efter overvejelse med Hovedkvarteret lukkede vi klokken 24 og tog til Vester Allé.

Sådan hed det i dagsjournalen fra Vagtværnets afdeling på Trøjborg i en mærkelig blandet skriftlig form snart i nutid og snart i datid. På Hovedstationen skete en hel del mere, men den var også bemandede det meste af døgnet.

Vagten åbnede her klokken 06.00. De første noteringer i vagtjournalen den 4. maj drejede sig om et berigelsestyveri. En lille mand med mørkt skæg på ca. 27 år havde stjålet en cykel af mærket »Halifax«. Siden kom en alvorlig meddelelse fra København om et tysk drab på en beboer fra Risskov. Den ulykkelige hændelse skulle meddeles familien. Den på formiddagen blev der sendt en ambulance til væddeløbsbanen, da en jockey var styrtet med hesten. Senere kom en meddelelse fra Oliefabrikken om tyveri af cylinderolie, og lidt senere blev der ringet fra Zoologisk Have, der havde haft uvelkomne gæster, som lukkede dyr ud.

Først på eftermiddagen er der flyvervarsel. I

I oktober 1944 blev Byvagten indsat i stedet for politiet, som tyskerne havde taget. Her en udrykningsafdeling foran rådhuset.

Foto i Erhvervsarkivet.

den forbindelse ringes der om en mand, der nægter at søge beskyttelsesrum. 21,15 meddeles om en mand, der er skudt i Skolegade. Det varede en halv time. Siden meddeles om berusere på Frederiks Allé. Klokken 23 er det noteret, at en flok tyske soldater har søgt at få adgang til Café Bristol, og at Feldgendarmen blev underrettet.

Klokken 23.00 indbringes et par arrestanter. Ud på natten bliver en norsk sømand skudt i hånden, og ud på morgenstunden må et par byvagter til Mejlgade efter et indbrudsforsøg, hvor to ruder blev knust. Endelig indleveres en æske rationeringsmærker på stationen. Dem fik kvarterlederen ansvaret for.

Næste dag, 5. maj 1945 fortsætter noteringerne.

Klokken 9.50 melder Falck om flere sårede i Kannikegade, og der sendes ambulancer og mandskab af sted. Siden fortsætter næstkommanderende Thomasen til Kommunehospitalet....

Men, ligesom på Trøjborg, er det helt karakteristisk: Der står intet om fredsbudskabet, der indløb over radioen 4. maj klokken 20.35 fra London. Der siges heller ikke noget om folkestemningen, der sådan set kunne have givet anledning til en hel del aktiviteter hos byvakterne. Er det måske »fredsglæde«, der ligger bag begrebet »berusere på Frederiks Allé«?

Byvagten var det populære navn på det kommunale politi, der var oprettet efter at tyskerne den 19. september 1944 havde interneret det danske politi. Det kom som et chok for den danske befolkning, der i tiden efter oplevede stadig mere

Den kommunale autoritet i byen blev i den sidste del af krigen udøvet under dette røde metalskilt med teksten Aarhus Kommunes Byvagt. Skilt i Erhvervsarkivet.

lovløse tilstande med tyverier, røverier og sortbørshandel. Ubehageligt var det selvfølgelig især med et stigende antal røverier på åben gade under mørkelægningen. Da det var svært at skaffe selv de mest almindelige forbrugsvarer, var der

89.

Sigvard Egon Wiedemann
Pedersen

Navn

født d. 3 / 5 1 909

i Aarhus

er ansat under
Aarhus

Kommunes Vagtvarn.

d. 25/10 1944.

Sigvard Egon Wiedemann
Indehaverens Underskrift

E. Stecher Christensen
Borgmesterens (Sogneraadsformandens)
Underskrift

Byvagterne blev forsynet med et identitetskort, et kommunalt stempel og borgmesterens underskrift.

Kort i Erhvervsarkivet.

pludselig penge i at røve folks overtøj, fodtøj samt tilfældige værdier. Det var kort og godt en aldeles uacceptabel udvikling.

For at bremse den udstedte justitsministeriet et cirkulære, der netop gjorde det muligt for den enkelte kommune at oprette sit eget politi, en såkaldt byvagt. Sådan gjorde man også i Århus, hvor det nye vagtværn blev placeret direkte un-

der byens borgmester, E. Stecher Christensen. Den daglige ansvarlige blev slagtehusinspektør Alexander Jensen, der tidligere havde været inspektionsbetjent i Århus og derfor kendte noget til politiets arbejdsforhold og opgaver. Kontorassistent E. Thomasen fra Belysningsvæsenet blev souschef.

Den første store opgave var ansættelse af per-

Byvagten fik efterhånden bedre materiel, så udrykningsafdelingen hurtigt kunne nå rundt i byen enten i bil eller på motorcykel. Bevæbningen var fortsat alene gummiknippel og trillefløjte. Foto i Erhvervsarkivet.

sonale til det nye korps, der blev benævnt Århus kommunes Byvagt. Stillingerne blev slået op i de lokale dagblade, og mere end 1000 afhentede personligt et ansøgningsskema på rådhuset.

De fleste byvagter kom fra kommunens egne rækker. Ikke mindst blev der ansat mange fra Sporvejene, der havde overskud af vognstyrere, efter at en stor del af sporvognene var ødelagt ved schalburgtagen af sporvognsremisen 22. august 1944. En anden hovedgruppe bestod af håndværkere. Kort og godt folk med et praktisk håndlag.

Fra starten lagde man ud med 125 mand + et antal ledere. Det var karakteristisk, at folkene ikke havde nogen politimæssig baggrund, og måske var det en af forklaringerne på, at borgmesteren dagligt havde kontakt med byvagten. Han startede altid sin arbejdsdag med at gennemgå de sager, der det sidste døgn havde passeret byvagten. Dukkede der større sager op i løbet af dagen, blev han i øvrigt straks underrettet. Byvagten startede i beskedne lokaler på rådhuset. Oprindeligt var det tanken, at den skulle være på politistationen, men efter det engelske bombardement af universitetet, hvor Gestapo havde ho-

Borgmester E. Stecher Christensen blev nøje orienteret om, hvad der skete i byen, stort som småt. Ofte mødte han selv op for at bese skaderne, sådan som her, hvor han sammen med bygningsinspektør Kr. Møller ser på skader i Søndergade. Foto i Lokalhistorisk Samling.

vedkvarter, var tyskerne blevet husvilde og havde overtaget den ledige politistation. Byvagten rykkede siden ind i ejendommen Vester Allé 5 hos Forsørgelsesvæsenet.

Vagtmandskabet var opdelt i 4 vagthold med tjeneste døgnet rundt. Vagternes udrustning var beskeden. De havde hver en gummistav, en hue dvs. en kasket forsynet med en kokarde og Århus byvåben, armbind, lygte, fløjte, samt en livrem med en karabinhage til staven. Hver enkelt blev også udstyret med en kappe og et gråt legitimationskort, der var forsynet med et foto, et kommunalt stempel og borgmesterens underskrift.

Arbejdet blev gjort omhyggeligt. Der blev derfor altid lavet rapporter, så der siden – når poli-

tiet kom igen – kunne foretages en egentlig politimæssig undersøgelse. Også borgmesteren havde behov for nøje at kunne følge, hvad hans »politifolk« foretog sig.

I ugen op til 5. maj vidste han således, at der var foretaget 22 anholdelser for:

cykeltyveri	2
homoseksualitet	1
skyldigt underholdsbidrag	1
trusler	1
tyveri	6
ulovlig besiddelse af våben	2
ulovlig handel	8
værtshusuorden	1

Det var ikke ufarligt at
være byvagt. Fem blev
dræbt i tjenesten. Begravel-
sesseshøjtideligheden blev en
manifestation med masser
af flag.

Foto i
Lokalhistorisk Samling.

Det var selvfølgelig kun de mere alvorlige for-
elser, der havde ført til anholdelser, men herud-
over havde der været godt 200 andre sager. Al-
mindelige tyverier var langt den største gruppe,
efterfulgt af den store selvstændige gruppe »cy-
keltyverier«. Siden fulgte »skyldigt underholdsbi-
drag«, som byvagterne også tog sig af, samt efter-
lysninger af forsvundne personer. Endelig var
der også »almindelige indbrud«. Ulovlig besid-
delse af våben var åbenbart ikke noget, der fore-
kom ret ofte i »fredsugen«, for da registrerede
man kun to tilfælde. Tre såkaldte »hold-ups«
blev det også til i ugen frem mod 5. maj 1945.

Den sidste uges begivenheder var næppe helt ka-
rakteristisk for byvagternes indsats. Opgaverne
havde været grovere. I det halve år vagterne fun-
gerede, blev det til 55 nedskydninger, likviderin-
ger, clearingmord og drab. Det gik også ud over
vagtens egne folk. Fem blev dræbt i tjenesten, to
blev arresteret af tyskerne og ført til fangelejre.
Hertil kom 12, der blev såret.

Byvagten fortsatte også efter 5. maj, men plud-
selig kom der besked fra justitsministeriet om, at
den kommunale vagtordning skulle ophæves pr.
31. juli 1945, og efterhånden vendte de fleste til-
bage til deres gamle stillinger rundt om i kom-
munen eller hos private håndværksmestre.

Som nævnt var chefen for byvagten byens frem-
meste mand, borgmesteren. Ham skulle der pas-
ses på. Tidligt om morgenen den 5. maj besatte
ca. 100 frihedskæmpere rådhuset og stillede
væbnede vagtposter rundt om den store byg-
ning. Flere gange i løbet af dagen kom det til
skudveksling i rådhusparken og i gaderne om-

kring. Man frygtede, at desperate tyskere eller
Hipofolk ville forsøge at angribe rådhuset eller
måske at sprænge det. Men der blev passet godt
på, og da borgmester E. Stecher Christensen tid-
ligt om morgenen banede sig vej til sit kontor,
blev han ikke blot hyldet af modstandsfolkene,
men også af adskillige af byens borgere. Det var
vigtige forhandlinger, borgmesteren var på vej
til, og det blev en lang dag, der kulminerede i et
ekstraordinært byrådsmøde hen på eftermiddag-
en.

Det var et bevæget møde, der blev indledt
med, at borgmesteren udtalte, at det var første
gang siden 9. april 1940, at han kunne åbne et
byrådsmøde med »virkelig lettelse i sindet«. Han
refererede dernæst til klokkeeringningen overalt
i byen og i hele landet klokken 8 om morgenen
og henviste til kong Christian X's budskab klok-
ken 12 i radioen.

Dernæst berørte han den sorg, som de fem år
havde skabt i mange hjem, og omtalte de me-
ningsløse ødelæggelser, hvorefter han udtalte
ønsket om »en god tid for vor by og dens borge-
re« og opfordrede alle til at yde en »dygtig og
målbevidst handling«. Det var et løfte, som han
ønskede, at byrådet afgav på byens vegne til kon-
gen og den af ham udnævnte regering. Stecher
Christensen foreslog derfor, at byrådet afsendte
et telegram til kongen:

»Århus Byråd forsamlet til møde beder i dyb
taknemmelighed Deres Majestæt på denne dag
modtage en hilsen fra Århus By med forsikring
om byens usvigelige loyalitet overfor Deres Maje-
stæt og den af Deres Majestæt udnævnte rege-
ring«.

Telegrammets tekst blev vedtaget enstemmigt.

Efter 5. maj kunne byvagterne selvfølgelig ikke stå tilbage for frihedskæmperne, så de fik også stålhelme og skydevåben. Ikke blot bar de fortsat metalskiltet, præget med ordet byvagt, men de fik også det lokale frihedskæmperarmbind på venstre arm.
Foto i Lokalthistorisk Samling.

Borgmesteren fortsatte med en kortere redegørelse for det sidste døgn's begivenheder i byen. Da fredsbudskabet var kommet gennem radio-

en, havde han selv straks søgt til rådhuset, hvor han var vidne til en folkestemning af »eventyrligt omfang«. Den 5. om morgenen havde man

holdt et kortere møde med henblik på udarbejdelse af et opråb til befolkningen. Det var lavet i fællesskab med »Kommandanten i Århus«, Frihedsrådets lokalkomité, borgmesteren og byrådet. Heri blev alle opfordret til at følge givne anvisninger og medvirke til opretholdelse af ro og orden.

Før det ekstraordinære byrådsmøde sluttede, udtalte borgmesteren håbet om, at den »videre udvikling i landet måtte ske stilfærdigt og på en fornuftig måde, så mindst muligt gik i stykker«. Han vidste endnu intet om, hvordan tyskerne skulle afvæbnes, men »det ville blive ordnet, når englænderne kom.«

Umiddelbart virker mødet som en stilfærdig begivenhed, og det var det sådan set også, men det budskab, det afsendte var af meget stor betydning: Det betød nemlig, at bystyret på initiativ af borgmesteren erklærede sin loyalitet til kongemagt og regering. Det var ikke frihedsbevægelsen, der skulle have overdraget magten, men den lovlige regering. Det synspunkt kom yderligere frem i de kommende dage på et lukket byrådsmøde.

Borgmester Einar Stecher Christensen var blevet borgmester 1. januar 1942, men havde i virkeligheden allerede i længere perioder forinden fungeret som sådan, da borgmester H.P. Christensen havde hyppige og lange sygeperioder, før han endelig gik af.

Efter Danmarks Frihedsråds beslutning overtog den danske aktive modstandsbevægelse den udøvende magt, indtil lovmæssige tilstande kunne indtræde, som det hed. Det betød, at ordens- og polititjeneste blev overtaget af modstandsbe-

vægelsens væbnede styrker, heri indgik også det danske politi. Under udøvelsen af opgaverne skulle de bære et armbind med dannebrogssfarvede striber og en plade med det danske våben, løver og hjerter. Bestemmelserne blev kundgjort i de lokale dagblade og var underskrevet af »Kommandanten«.

Selv om bystyret allerede havde diskuteret disse og sendt et telegram til kongen, så følte borgmesteren, at også han måtte lade sin holdning komme til udtryk gennem et »opråb« til befolkningen. Heri fastslog han, at han opfordrede alle til nøje at følge de anvisninger, som modstandsbevægelsen gav, og dermed medvirke til ro og orden i byen. Borgeren skulle ikke være i tvivl om, hvem der havde ansvaret for ro og orden i byen. Men helt uden indflydelse skulle bystyret ikke være. Han sluttede med at oplyse, at den kommunale administration og dens opgaver fortsatte, herunder vagtværnet – under ledelse af det folkevalgte byråd.

Den militære ledelse af stor-Århus skulle varetages af en bykommandant, og under denne sorterede de væbnede danske styrker med ansvar for ro og orden, herunder især beskyttelse af havnen, de kommunale værker og en række vigtigere virksomheder og bygninger. Hvem der stod bag betegnelsen »Bykommandanten« var længe af naturlige grunde ukendt. Det kom dog frem, at det var en oberstløjtnant i den danske hær. Senere kom også navnet: oberstløjtnant, senere generalmajor S.G. Callisen. Valget var ikke tilfældigt, da Callisen havde været byleder i modstandsbevægelsen i Århus siden 1944.

Borgmester og bykommandant fik siden et godt og loyalt samarbejde, så det blev hurtigt be-

Byrådets naturlige midtpunkt var borgmester E. Stecher Christensen, der overtog hvervet i 1942. Forud var gået en lang årrække i kommunalpolitik, idet han havde haft sæde i byrådet helt fra 1929. Med en ufattelig ro var han i stand til at forhandle med tyskerne og kun undtagelsesvis accepterede han at forhandle andre steder end på sit kontor på rådhuset. Tyskerne måtte komme til ham.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

sluttet, at bekendtgørelser til borgerne skulle udsendes dels af borgmesteren, dels af bykommandanten.

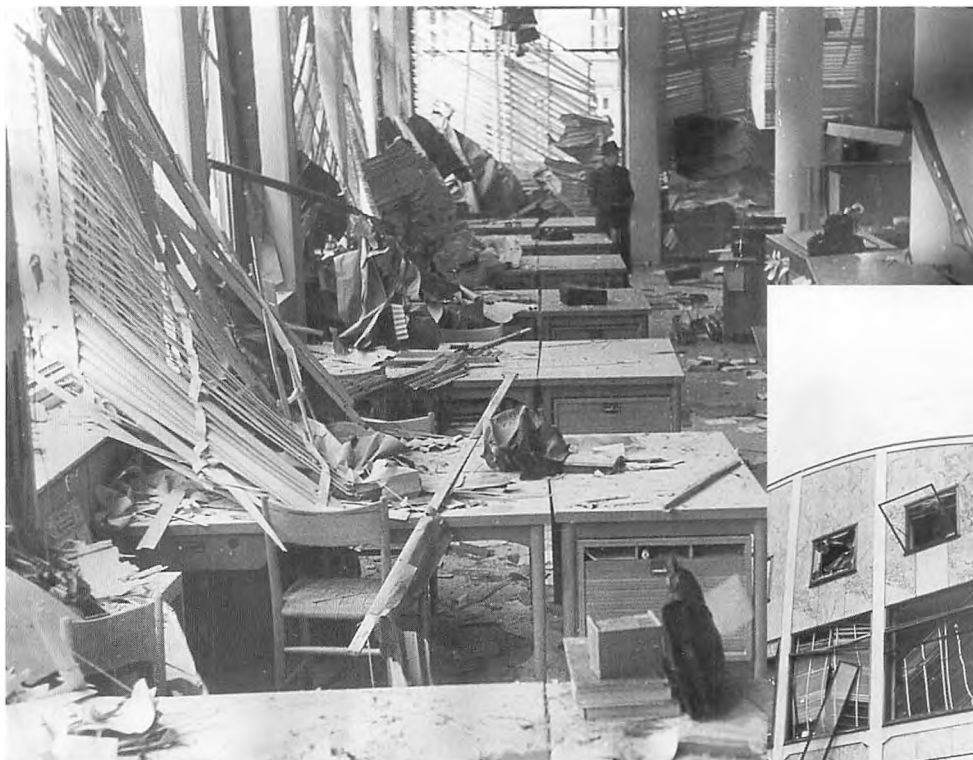
Der gik kun få dage efter befrielsesbudskabet, før der for alvor begyndte at vise sig store vanskeligheder. Byen var naturligvis ikke vendt tilbage til normale tilstande. Flere byrådspolitikere følte sig utrygge ved udviklingen og krævede et ekstraordinært byrådsmøde. Det blev et såkaldt lukket møde, hvor der kunne tales mere åbent, da der ikke blev refereret af pressen.

Mødet den 11. maj blev indledt af borgmesteren, der kom med en række meddelelser. Det var skarpe og præcise iagttagelser, der blev lagt frem for kommunalpolitikerne. Borgmesteren var dybt utilfreds med en række af de arrestationer, der havde fundet sted. Han havde også med ubehag bemærket, at flere velkendte tysksindede pludselig viste sig med armbind og stålhelm. Enkelte af disse havde endog vovet at byde englænderne velkommen til byen. Han var ligeledes utilfreds med, at der havde været en række gnidninger mellem frihedskæmperne og »hans« vagtværn, hvor førstnævnte havde optrådt meget uheldigt. Han nævnede også overfaldene på de unge piger, der havde været beskyldt for sam-

kvem med tyskerne. Det var gadens pøbel, der havde stået for det, fortsatte borgmesteren. Det han dog var mest misfornøjet med var, at man ikke vidste efter hvilke kriterier, der havde været foretaget arrestationer, og at der muligvis var sket fejltagelser.

Herefter fik den konservative sagfører I.C. Sørensen ordet. Han var glad for borgmesterens redegørelse, men fortsatte med at berøre det ubehagelige ved situationen, nemlig den stadige rygtestrøm. Der var rygter om mishandling af fanger. Der var også flygtningespørgsmålet, og

Byens stolthed – det nye rådhus – var hele to gange mål for schalburgtager. Første gang var den 21. februar 1945 og anden gang 14. marts 1945, hvorfra billedet stammer. I frihedsdagene frygtede alle, at tyskerne eller deres hjælpere endnu engang ville forsøge at øve hærværk mod bygningen. Rådhuset blev derfor i majdagene bevogtet meget omhyggeligt, også af bevæbnede byvagter med stålhelme.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

der var ikke mindst problemer med den måde, som tyskerne opførte sig på i barakkerne og i det gamle amtssygehus. Han havde også fået fornemmelsen af, at nogle kredse slet ikke regnede med byrådet. I.C. Sørensen så derfor et problem i, at borgmesteren nok selv i for høj grad tegnede byrådet. Han burde fremover ledsages af repræsentanter for byrådet. Byrådsmedlemmerne

skulle tage del i arbejdet og ansvaret i overgangstiden.

Der blev rejst mange spørgsmål af flere byrådspolitikere, men da den konservative kriminalassistent Niels Laursen først havde fået talt, faldt meget på plads. Han var i stand til at give en detaljeret redegørelse for arrestationerne. Han

Borgmester E. Stecher Christensens pludselige død den 12. juni i København ramte byen som et chok. Hans begravelse blev en stor begivenhed. Hele byen ville sige ham tak for den måde, han førte borgerne gennem de svære år. Begravelsesoptøget passerer her Guldsmædgade, hvor de voldsomme ar endnu er tydelige efter schalburgtagerne tidligere på året, i februar 1945.
Foto i Lokallhistorisk Samling.

fortalte om de kartoteker, der var blevet udarbejdet. Og at der var dannet 70 grupper af frihedskæmpere med en politimand i hver gruppe, som hver havde til opgave at arrestere 10 personer.

Niels Laursen vidste nøje besked med det hele. Som politimand havde han undgået at komme i koncentrationslejr, da politiet blev taget. Til gengæld havde han taget aktiv del i modstands-

kampen, og efter 19. september 1944 havde han været den ledende inden for politigrupperne i byen. Niels Laursen fik ansvaret for politiets arbejde i forbindelse med interneringerne, så han var i stand til at besvare kollegernes spørgsmål om, hvad der egentlig foregik.

Han sagde, at vagten i byen var blevet organiseret sådan, at 32 politimænd sammen med 100 frihedskæmpere bl.a. skulle forhindre, at der

skete overlast på piger. Der var nu anholdt ca. 670 af de 712 navngivne. 10 politifolk var beskæftiget med uafbrudt at skrive rapporter om de internerede, og flere var allerede blevet løsladt.

Den senere borgmester, socialdemokraten Svend Unmack Larsen understregede det glædelige i, at bystyret straks havde fået et samarbejde i stand med frihedsbevægelses folk og de respektive demokratiske institutioner. Også han fandt, at det var vigtigt, at de trådte frem og viste deres ansigt og tog et ansvar.

Borgmesteren tog efter forskellige indlæg fat, hvor Unmack Larsen sluttede. Han havde selv haft den fornemmelse, at nogle på et vist tidspunkt ikke regnede med byrådet. Men heldigvis havde byen fået en fornuftig kommandant, som taleren havde haft mange forhandlinger med. Han havde lovet at støtte frihedsbevægelsen, forudsat at den kun havde med Danmarks frihed at gøre og ikke efter krigen blandede sig i politik. Endelig havde det lokale frihedsråd også lovet gennem kommandanten, at det ville ophøre med at eksistere, så snart militær og politi kunne træde i funktion igen.

Borgmesteren kunne også oplyse – hvad han tidligere på det bestemteste havde benægtet over for tyskerne – at bystyret havde støttet frihedsbevægelsen økonomisk, men også havde udleveret rationeringskort, falske legitimationskort og anvisninger på, hvor den kunne gemme våben.

Borgmesteren sluttede af med at bemærke, at frihedsbevægelsen efterhånden ville opløses, og de normale institutioner igen træde i funktion.

Godt 5 uger efter befrielsen døde borgmester Stecher Christensen. Der er næppe tvivl om, at besættelsesårene havde slidt voldsomt på ham. Han havde i de fem år haft forhandlinger næsten dagligt med tyskerne. Almindeligvis havde han tydeligt markeret, at han havde kontor på rådhuset, og ville tyskerne ham noget, kunne de komme til ham og ikke omvendt. Stilfærdigt, men stejlt holdt han på byens rettigheder og protesterede så længe, det var muligt. Han intervererede i mange tilfælde, når der faldt domme, der gik ud over byens borgere.

Der havde været delte meninger om ham, da han blev valgt til den høje post, men da frihedsbudskabet kom, var borgmester E. Stecher Christensen et naturligt midtpunkt.

Ingen havde troet, at krigen havde slidt så voldsomt på ham, da han altid optrådte roligt og velafbalanceret. Men, som redaktøren af Demokraten, Holger Eriksen, har udtrykt det, så er der næppe tvivl om, at det voldsomme pres, hans nerver havde været udsat for i de lange år, var en af årsagerne til hans død, da befrielsen omsider kom. Hans efterfølger blev Svend Unmack Larsen.

Befrielse uden bukser

– en niårig drengs oplevelse af befrielsen

I de sidste år af besættelsen boede jeg på Gentoftevej 19 i nærheden af Friheden sammen med min mor, min stedfar, min søster på 7 og min bror på $\frac{3}{4}$ år. Selv var jeg næsten 9 år.

Min søster og jeg gik på Fjordsgades skole, indtil den blev beslaglagt for at blive indrettet som lazaret. Derefter blev de forskellige klasser fordelt for kortere eller længere tid på omliggende skoler. Jeg gik i perioder på Teknisk Skole, Forældreskolen og Marselisborg Gymnasium. Mødetidspunkterne kunne være usædvanlige. Min søster gik således i en periode i skole hver dag fra kl. 16 til 18. Det må have været anstrengende at være skolelærer i disse måneder, når man skulle fare fra den ene skole til den anden, afhængig af hvor der havde kunnet skaffes plads til den pågældende klasse.

Min oplevelse af befrielsen er uløselig knyttet til de begivenheder, der fandt sted den 26. april, da vores hus med hele familien samt vores unge pige på 15 år blev sprængt i luften midt om natten, medens vi sov.

Den 26. april var på enhver måde en mærkelig dag. Min stedfar havde i lang tid med rette følt, at han kunne være et emne for et clearingmord. I det sidste års tid havde han derfor ikke sovet

hjemme, men havde om natten boet hos vores genbo, som havde stillet et værelse til rådighed for ham. Denne families datter havde imidlertid lige fået et barn og ville gerne bo hos sine forældre den første tid efter fødselen. Min stedfar måtte derfor flytte hjem til os. Den 26. april var det første gang i et års tid, at han atter skulle sove hjemme.

Min mor var derfor nervøs for, hvad der kunne ske, når min stedfar nu atter flyttede hjem. Hendes nervøsitet blev ikke mindre på grund af to usædvanlige begivenheder, der skete om eftermiddagen. Først kom der en tigger og bad om penge; han fik en madpakke i stedet. Da han gik, listede min mor sig efter ham for at se, hvor han gik hen, og hun konstaterede, at han ikke gik ind i andre huse. Det var mærkeligt, da han havde fået mad og ikke de penge, han havde bedt om. Et par timer efter gentog det hele sig med en ny tigger; det gjorde bestemt ikke min mors nervøsitet mindre.

Den nat kom en terrorgruppe af danske gestapohåndlangere. De sprængte huset i luften uden at give noget varsel. De var indstillet på at gøre arbejdet grundigt og lagde derfor 40 kg sprængstof og 5 kg brandbomber i hoveddørens niche. En ingeniørofficer har efter krigen beregnet, at

sprængladningen var dobbelt så stor som nødvendigt. En bombe af halv størrelse ville have løftet huset, og det efterfølgende sug ville have trukket alle ydermure ind over huset. Man kan forestille sig, hvad der så ville være sket, når der samtidig blev brugt brandbombe. Eksplosionen var imidlertid så kraftig, at alle ydermure på nær dele af den fjerneste gavl blev sprængt ud i haven. Det blev vor redning.

Alle sov på 1. sal. Den unge piges værelse lå næsten lige over det sted, hvor bomben blev lagt. Hun blev slynget ud af huset og havnede i nogle 4-6 meter høje taks- og tujabuske i haven 10-15 meter fra sin seng. Hun må have beskrevet en bue i luften på 10-16 meters højde, men træerne fangede hende, så hun slap med hudafskrabninger og chock.

Min søster og jeg sov midt i huset. Vi havnede midt i alt det splintrede træ, kalkpuds, murbrokker m.v. i stueetagens niveau. Mit hoved var klemt fast mellem et par bjælker, men jeg kunne bevæge arme og ben. Det lykkedes mig at få hovedet vristet fri, og så kunne jeg se min søster, der sad ret op og ned og stirrede ind i flammerne. Hun rørte sig ikke, men skreg bare. Det brændte næsten hele vejen rundt omkring os, men det lykkedes mig at mave mig hen til min søster og få drejet hendes ansigt, så hun ikke så direkte ind i flammerne, og derefter kunne vi begge kravle ud af ruinen. Udenfor mødte vi den unge pige, som hidkaldt af min søsters skrig stod lige ud for det sted, hvor vi kom ud. Hun stod fuldstændig forstenet uden at foretage sig noget. Hun græd heller ikke. Næsten samtidig var den første af vores genboer kommet til. Jeg sagde, at jeg ville over til den familie, hvor min

stedfar tidligere havde boet, og han hjalp os derover. På det tidspunkt var hele den del af ruinen, hvor vi havde ligget, ét stort flammehav. Min mor, som lige efter var kommet fri, så derfor kun den brændende ruin. Hun gennemlevede nogle frygtelige øjeblikke, hvor hun troede, at alle var omkommet, indtil genboen kom tilbage til ruinen og hjalp hende over til os.

Tilbage var nu min meget lille lillebror og min stedfar. Det føltes som evigheder, før vi hørte om dem. Min lillebror var blevet slynget ud af huset. Han blev normalt lagt i sele om natten for ikke at sparke dynen af, men netop den aften havde min mor glemt det, og det var hans held. Hans seng blev fuldstændig knust. Selv blev han fundet af en brandmand, som jeg senere har talt med. Han forklarede, at han blev fundet inde under et stykke af gavlen, der var faldet, så den ene ende kom til at hvile på nogle murbrokker, og på den måde havde den skabt et lille hulrum under sig. Der lå min bror og var uskadt bortset fra en flænge bag det ene øre. Eksplosionen havde slynget ham gennem luften med samme kraft, som var han med fuldt overlæg blevet kastet fra 1. sal ned på jorden. Samtidig havde murbrokker og splinter fløjet ham om ørene, så det var mere end mirakuløst, at han slap så billigt.

Min stedfar var nu den eneste, der ikke var blevet fundet, og det varede yderligere længe – sådan oplevedes det i hvert fald – før vi fik besked om, at også han var blevet fundet i live. Han var blevet begravet under puds og murbrokker og var ilde tilredt, da han blev gravet fri, så han måtte straks køres på hospitalet. Her blev han indlagt på en enestue med et skilt på døren om

Min søster og jeg i spise-stuen på Gentoftvej. Billedet er taget i vinteren 1944-45.

Foto i privateje.

adgang forbudt og nedenunder en diagnose, der kunne få enhver uvedkommende til at holde sig langt væk fra den dør. Ingen havde vidst, hvor i ruinen de skulle lede efter ham, og derfor havde det taget så lang tid, før han var blevet gravet fri. Man kan bagefter undre sig over, at ingen tænkte på at spørge min mor eller mig, hvor omtrent han kunne ligge.

Da vi havde fået vished for, at ingen var omkommet, blev vi kørt ud til mine bedsteforældre, som boede på Strandvejen. Det skete i åben brandbil med stigen liggende hen over midten

af vognen. Min søster og jeg blev spændt fast langs siden. Selv under disse omstændigheder var det en oplevelse, jeg nød. Min mor blev – kun iført en flænset natkjole – båret ud i brandbilen. En af de mange tilskuere, der var kommet, sagde: »Jamen sådan kan De ikke køre, frue«, og tog sin overfrakke af og gav den til hende, medens han selv gik hjem gennem den kølige nat til Holtevej kun iført en sribet pyjamas. Da vi var kommet ud til mine chokerede bedsteforældre, måtte min bedstefar i et par timer med nål og pincet pille splinter, sand og kalkstykker ud af

min hårbund. Dagen efter kunne vores læge fortælle mig, at han aldrig havde set så stor en bule i en pande.

Den første, der indfandt sig hos mine bedsteforældre den næste morgen, var en af deres meget gode venner, som havde hørt, hvad der var sket. Han ville straks give os en gave, og i sit hjertes godhed kunne han ikke få den fin nok. Han dukkede derfor op med en hvid damaskdug til 24 personer med tilhørende store servietter. Det var vældig pænt af ham, men føltes alligevel næsten absurd i en situation, hvor hele familien stod uden en trevl at tage på. Havde jeg kunnet bestemme, ville jeg langt have foretrukket et par af hans søns bukser. Det viste sig nemlig næsten umuligt at skaffe nyt tøj. Det var ikke viljen, der manglede; det var evnen. Ingen havde noget at undvære, og nyt tøj kunne man ikke købe. Jeg måtte således lide den tort at ligge i sengen i fire dage alene for at holde varmen. Det var nemlig umuligt at fremskaffe et par bukser. At ligge i sengen var ellers forbundet med enten at være syg eller at have været uartig, så det føltes, som der blev føjet spot til skade. Da de med så stor forventning imødesete bukser endelig dukkede op, var det et lån fra en af min mors gode venner, hvis søn på grund af det gode vejr havde fået lov til at gå i korte bukser. Nu kunne jeg så låne hans lange. Han var et år yngre end mig, så bukserne var bestemt ikke for store til mig, men bukser var det, og så kunne jeg komme ud af sengen. Den følgende tid var på alle måder vanskelig. Min mor kunne ikke støtte på den ene fod, og det viste sig, at hun havde fået en lang smal glasplint op i foden. Det endte derfor med, at hun

også kom på hospitalet. Efter befrielsen gav Kommunehospitalet hende og min stedfar en dobbeltstue. Min søster, der var sluppet uden ydre sår, fik til gengæld ofte angstanfald om aftenen eller natten. Endnu 10 år efter befrielsen kunne det komme over hende. Selve befrielsesaftenen står svagt i min erindring; der blev ikke holdt nogen folkefest i nærheden af mine bedsteforældres hus. For os stod denne aften nok mest i lettelsens og taknemlighedens tegn. En række efterfølgende begivenheder står derimod stærkt i erindringen.

Mine bedsteforældre havde en nabo, som var konditor. Fra hans konditori var der en udmærket udsigt ud på byens liv. Det kunne hans danske kunder godt lide, og desværre kunne de tyske soldater også, hvadenten han var glad for det eller ej. Han havde derfor solgt kager og wienerbrød til fjenden. Der dukkede følgelig en lastbil op med 10 frihedskæmpere eller flere endnu. De kom med armbind, stålhelmet og maskinpistoler for at hente denne værnemager. Det så drabeligt ud, og med kvarterets jublende unger om benene omringede de huset, medens rygten gik, at konditoren havde gemt sig under sengen. Blandt frihedskæmperne genkendte jeg en af mine lærere. Det var jeg meget stolt af, og han var sandelig også glad for at se mig, så de andre elever i skolen kunne få at vide, hvad det var for en lærer, de havde. Da frihedskæmperne var draget bort med deres fangst, hærgede alle ungerne den velholdte have, uden at nogen af de voksne, der så det, greb ind. Det er ikke rart at tænke tilbage på.

Der gik ikke mange dage, før vi hørte om, hvor-

Huset dagen efter sprængningen. Som det ses, var der ikke meget tilbage af værdi. Nogle bøger, en bakke æg, en vase og et spejl var blandt de ting, der blev reddet. Flere genstande endnu klarede selve eksplosionen, men blev så stjålet fra ruinen.

Foto i Århus bys arkiv.

dan de internerede værnemagere m.v. blev behandlet af frihedskæmperne på Marselisborg Skole, der fungerede som opsamlingssted. Det var noget med kolde brusebade i timevis og at stå med hænderne over hovedet ligeledes i timevis. Jeg tror nok, jeg syntes, at det havde de rigtig godt af. Derfor står min retsindige bedstefars reaktion så stærkt i min erindring, da han med

en for ham usædvanlig vrede i stemmen sagde: »Jamen så er de jo ikke bedre end de andre«. Frederikshøj Kro havde været beslaglagt af tyskerne og brugt som kontor. Da det rygtedes, at nu var tyskerne væk, indfandt kvarterets unger sig straks for at tage sagerne i øjesyn og besiddelse. Der var enkelte stålhelme, bajonetter og andre attraktive souvenirs, der omgående blev or-

Forfatteren anno 1946. Billedet stammer fra et album, der hørte til de ting, som ikke blev ødelagt.

Foto i privateje.

ganiseret af de største børn. Der udviklede sig derefter en uforglemmelig sørøverleg hen over skriveborde, stole, arkivskabe m.v. og med alt, hvad der kunne tages fra skabe og skuffer, som kasteskyts. Der så herrens ud, da vi var færdige,

men det er formentlig blevet skrevet på tyskeres konto.

Som alle andre børn samlede jeg på autografer. Det blev til en hel bog fuld. Der var engelske soldater og polske og russiske krigsfanger m.v. Ridehallen var et særlig godt sted at jage autografer, for der var mange krigsfanger og flygtninge interneret. Jeg husker endnu lugten derinde; violer var det ikke. Flere skrev ret lange stykker i bogen. En slaviskkyndig universitetslærer har siden oversat noget af det, russerne skrev, og har sagt, at det er meget smukt.

Da befrielsens glædesrus med al dens lykke og galskab havde lagt sig, kom dagligdagens problemer tilbage. I løbet af sommeren fik min mor og min søster og jeg nogenlunde løst vores tøjproblemer. Nyt var tøj et ikke, så langt fra, men det kunne bruges. Min stedfar havde det »held« at kunne passe tøj med en århusianer, der var blevet offer for et clearingmord i foråret 1945, men det må have været en mærkelig fornemmelse for ham at gå rundt i tøj, der havde tilhørt en mand, som havde fået den skæbne, han selv havde været tiltænkt.

Sommeren derefter

Hvad gør man, når sådan noget er overstået ? Man fejrer og fester først, derpå kommer oprydning og opgør, og endelig søger man den gamle livsførelse fra den tid, der mere og mere var kommet til at ligne det tabte paradys.

Sådan var det for Danmark, sådan var det for Århus, sådan var det for det enkelte menneske. Festen kom spontant, for lettelsen var stor. De seneste tiders alvorlige meldinger i radioen havde i hvert menneskes sind åbnet muligheden for, at man kunne komme til at befinde sig på en krigsskueplads, og sådanne havde man hørt mere end nok om til at forfærdes ved tanken.

Det var nemt at feste, for oplevelsen af frihedsbudskabet var så stærk for de fleste, at de mistede sindets balance. Reserverne kom på bordet; havde man gemt noget, så var det til denne dag. Hvad opgøret angår, så blev processen mere langvarig og smertelig, end man havde forestillet sig på euforiens dag. Det er nemt at være motive-ret for et retsopgør, men sværere at føre det ud i livet, når det bliver en langvarig proces. Heller ikke så ligetil at rydde op, fjerne murbrokker og affaldsophobninger, når man ikke har materialer nok til at erstatte forfaldet. Hvad endelig angår forhåbningerne om en tilbagevenden til det tabte paradys, så blev de til dels skuffede. Der var meget lang vej til en Grøn Cecil, og måske var 1930'erne heller ikke så dejlige endda, selv om man kunne få bananer. Og hvor hurtigt, næsten

ufattelig hurtigt, opstod der ikke atter globale stridigheder, så en uhyggelig fjernøstlig krig gik på allerede 5-6 år efter, at man mente, at nu måtte det da ikke kunne ske mere.

Men først kom festens korte tid. Den mere officielle altså. Det var naturligt, at modstandsbevægelsen markerede sig, og det gjorde den som arrangør af et storstilet folketog lørdag den 12. maj. Opstillingen fandt sted på Åboulevarden i hele dens længde, og demonstrationen, der var flere kilometer lang, bevægede sig over Immervad, Torvene, Strøget over Banegårdsgade til Frederiks Allé, derfra videre over Lundingsgade, Vestergårdsgade og Stadion Allé til Stadion, hvor der sluttedes med taler til minde om de faldne samt om modstandsbevægelsens opståen og udvikling.

Samme aften organiserede ungdommen i Århus et fakkeltog og båltoget, der udgik fra Universitetsparken. Det var de politiske ungdomsforeninger, idrætsforeninger og andre folkelige foreninger, der tog initiativet, og 50.000 deltog. Ruten var symbolsk, idet den tog sit udgangspunkt fra resterne af Gestapos hovedkvarter, passede ruinerne efter vinterens schalburgtage i Guldsmedgade og sluttede ved Banegården, fra hvis balkon repræsentanter for de nyankomne englændere hilste forsamlingen. Der blev sunget i den lyse majnat: Tipperary, God save the King og

50.000 mennesker deltog i folketoget lørdag den 12. maj. Efter at være gået gennem byen ankom de mange mennesker til Aarhus Idrætspark, hvor taler holdtes. Som det ses, er Jean Gauguins kunstværk »Fodboldspillere« fjernet i krigens anledning; for dagen erstattet af levende damer.

Foto i
Lokalhistorisk Samling.

Der er langt hjem til fædrelandet, når man har kapituleret. Tyskerne for hjemadgående har forsynet sig med spadsere-stokke af noget forskellig karakter.

Foto i Lokalthistorisk Samling.

Kong Christian, og ungdommens ordfører, der var tæt på afslutningen af sit engelsk-studium ved Universitetet, bragte en hyldest til englænderne. En engelsk oberstløjtnant kvitterede med at skildre englændernes hengivenhed over for Danmark og roste sabotørerne.

De to arrangementer var de mest markante blandt de officielle, men herudover var der et ual af større og mindre befrielsesfestligheder.

Befrielsessommeren stod i oprydningens tegn. Først skulle tyskerne ud. Montgomery havde givet ordre til, at de tyske tropper skulle forlade dansk jord under egen kommando. Afvæbnin-gen fandt sted ved grænsen, hvor man også konfiskerede de transportmidler, nogle af tyskerne havde organiseret. De 6-7.000 tyskere, som man anslog, der var i Århus ved befrielsen, begyndte at rømme de besatte bygninger, f.eks. kaserner-

Tyskerne efterlod et utroligt roderi ved kapitulationen; meget gik i opløsning de sidste dage. Her ses bilvrag og ødelæggelser på Vester Allés kaserne.

Foto i Lokallhistorisk Samling.

ne og Oliemøllens kontorbygning i Bruunsgade. Politistationen på Domkirkeplads, der efter bombardementet af Universitetet havde været gestapohovedkvarter, blev overtaget af politiet den 9. maj. På politistationen og på skoler, der var forladt af tyskerne, fandt man et ubeskriveligt rod, der gav indtryk af totalt sammenbrud i besættelsens sidste tid. På Fjordsgades, Ingerslevs Boulevards og Finsensgades skoler lå der syge og sårede tyskere, og på alle de forladte skoler hang den karakteristiske lugt, »en blanding af pølse, skosværte, fodsved, brænderøg og senge-

luft, som stemmer for brystet«. På en gavl i Samsøgades skole var følgende Hitler-citat nedfældet: »Wir werden uns so stählen, dass jeder Sturm uns stark findet«. På politistationen var kompromitterende papirer og fotos ødelagt, og rundt omkring fandtes fordærvede og stinkende madvarer, knuste glas og tomme flasker samt snavset service for flere måneder. Da ransagningen efter materiale til retsopgøret var forbi, blev tyskerne sat til at foretage grovoprydningen.

I øvrigt var der blandt tyskernes efterladenskaber det vældige betonanlæg ved Frederikshøj og

Det var en mindededag for politiet, da korpset blev genindsat i tjeneste den 13. maj. Her ses politiet i procession fra Kate-
dralskolens gård til Rådhuset. Foto i Lokalhistorisk Samling.

Thors Mølle, som man siden har gjort god brug af.

Der var nogen, der havde misforstået noget, og som var lidt sent ude. Det var de mennesker, der udøvede sabotage mod tyskernes telefonledninger. Herved forsinkede man blot bortdragningen.

I stedet for tyskerne kom nu englænderne, og de var noget mere populære i de dage. »Welcome to Montgomery and his men«, stod der på skiltene, men Monty kom nu ikke selv. Som der stod under »Dagens smil« i Amtstidende:

*Det ganske Århus stod og råbte welcome i takt
og svingede begejstret med flaget.*

*Dog midt i glæden har vi en smule malurt smagt,
som om vi for det bedste blev bedraget:*

– Ak, hvorfor blev Montgomery væk ?

Der kom imidlertid en afdeling af »Royal Dragoons« den 9. maj, en opklaringsafdeling på et par hundrede mand med panservogne og jeeps, der kom ind over Skanderborgvej, de Mezas Vej og Frederiks Allé til modtagelsen på Rådhuset.

Englænderne kom om onsdagen, og allerede

Engelske soldater og frihedskæmpere på vagt ved Vester Allés kaserne.

Foto i Lokallhistorisk Samling.

om søndagen blev der etableret en fodboldkamp mod et hold frihedskæmpere, der var medlemmer i 1900. Der havde ikke været englænderkamp på Stadion siden 1939, så denne trak ikke mindre end 10.000 tilskuere, der fornøjede sig

ved Tonicas afspilning af de tidligere forbudte sange. Frihedskæmperne vandt kampen med 4-3. Bedre gik det for de engelske officerer, der deltog i amatørgalopløbene på Væddeløbsbanen i den kommende tid. Det eksotiske islæt i den

Det begyndte alvorligt nok med interneringerne i Marselisborg skole. De internerede blev behandlet uværdigt med enkelte dødsfald til følge. Senere på sommeren, da situationen var mindre eksplosiv, endte interneringen nærmest som en farce.

Foto i Lokalhistorisk Samling.

århussianske hverdag slog også igennem i annonceringen for dagligvarer: »King's Own drikker Mundelstrup mælk«, eller »Som en oase i ørkenen siger ørkenrotten om Husted vafler«. Den årlige flødekaramelkastning på Forældreskolen

fik man en tommy til at foretage. De unge engelske soldater fik alle tiders sommer i Århus; men selvfølgelig var der også visse ulemper. Nogle blev temmelig fulde engang imellem og måtte samles op, og en del færdselsuheld blev det til.

Midt på sommeren blev brigaden fra Sverige hjemsendt. Her ses en afslappet skare foran Vester Allés kaserne, der tydeligvis bevogtes af et detachement fra Livgarden.

Foto i Billedtjenesten, Århus Stiftstidende.

Alvorligst da en 15-årig pige blev slået ihjel på en køretur med en menig og en underofficer fra »Royal Dragoons«.

I denne mærkelige sommer, der fulgte på befrielsen, optrådte forskellige kategorier af mennesker, f.eks. tyskere, englændere, hjemvendte Sverigesflygtninge, brigadesoldater, landssvigere, værnemagere og frihedskæmpere. De sidste

spillede stadig en vis rolle, idet de blev anvendt til en mængde bevogtningsopgaver af enhver slags. Der var flere tusinde af dem i Århus, og de stod som nævnt under ledelse af en lokalkomité. De havde en vældig goodwill i befolkningen. Om en likvidationsgruppe, der var kommet frem i lyset efter befrielsen, hed det: »Det er velafbalancerede, ansvarsbevidste unge mænd. De er høje

I slutningen af juni blev der åbnet en udstilling i Århus-Hallens anneks. Den demonstrerede det illegale arbejde af enhver slags: sabotørernes virksomhed, våbennedkastningen, pressen m.v. Her ses kaptajnløjtnant Ernst Fisker på udstillingen sammen med to norske officerer.
Foto i Billedtjenesten, Århus Stiftstidende.

og slanke med bløde, men alligevel hurtige bevægelser, kattebevægelser. Deres arbejde har lært dem at bevæge sig lydløst«. Nærmere tilbedelsen kunne man vel ikke komme.

Det stod ret hurtigt klart, at modstandsbevægelsen i Danmark ikke repræsenterede nogen egentlig politisk magt på et folkeligt grundlag. En af bevægelsens første opgaver var, som det er

fremgået, at stå for interneringen af de mennesker, der var mistænkt for landsskadelig virksomhed. De blev transporteret til Marselisborg skole, og et medlem af byledelsens stab udtalte, at de internerede ville blive anbragt »under så gode forhold, som vi kan skaffe, i en egnet bygning under bevogtning«.

7-800 mennesker stod som nævnt på den sorte

liste over folk, der skulle anholdes. Det skete i nogle tilfælde på inhuman vis under pøblens velvillige medvirken, og avisen meddelte beredvilligt navnene på de internerede. Bykommandanten udtalte, at mandskabet havde de strengeste ordrer til at optræde på værdig måde. Ingen ville blive interneret, uden der forelå en sigtelse mod dem; den kunne selvfølgelig ikke være fyldestgørende, da den var udarbejdet illegalt, og kommandanten sagde, at der kunne ske fejl. I byen bredte der sig det rygte, at de internerede blev mishandlet, og det var desværre kun alt for sandt trods de smukke ord. Situationen var den i den lovløse maj, at ingen havde effektiv kontrol over tingene. En marinevægter blev 6. maj såret under afhøring, og en dansk gestapotolk blev dræbt med maskinpistol. Andre internerede fik ordre til at stå påklædt under bruserne i timevis, og adskillige blev udsat for grov vold. Den 7. maj blev ledelsen af internatet overdraget til artilleriofficeren, kaptajnløjtnant E. Fisker, og han fik hurtigt styr på tingene. Der var f.eks. ingen grundig fortegnelse over fangerne, og i den ene gymnastiksal var der ingen adskillelse mellem kønne. Der var også alt for lidt halm til underbringelsen. Hertil kom, at der på grund af forvekslinger eller grundløse anklager blev interneret et antal uskyldige, der således fik deres livs oplevelse, inden de blev løsladt med en undskyldning.

Det var en særdeles blandet forsamling, der efterhånden blev løsladt eller overført til arresten. Den 15. juli forlod de sidste 19 internatet. Blandt de internerede var der 40-50 Hipo'er. Den værste af de lokale terrorister, H. Bothilsen Nielsen, fik man først fat på senere i maj, og det

samme var tilfældet med den anden store »profil«, stikkersken (hun hævdede selv, hun var agent), Grete Bartram, der blev arresteret i Fredericia.

En docent kom i øvrigt gruelig galt af sted i debatten, da han udtalte, at en væsentlig del af stikkerne var rekrutteret fra opdragelsesanstalter, opfostringshuse og lignende. Det var bestemt ikke noget, man kunne lide at høre på Christian IX's Børnehjem; her fremhævede man, at hjemmets unge gav udtryk for en udpræget nationalfølelse og kærlighed til fædrelandet.

Hvis de internerede blev terroriseret af frihedskæmperne i begyndelsen, så blev det efterhånden nærmest omvendt. De, der var interneret længst, var næppe Guds bedste børn, og de fortalte vagtmandskabet, at internatsforholdene var så ideelle, at de følte sig såre veltilpas. Ydermere var kønnene ikke adskilt i gården, hvor de internerede kunne opholde sig hele dagen, og vagtmandskabet frygtede efterhånden »skamløse scener«. Endelig holdt de internerede møder med underholdning, hvor de sang fædrelandssange, udtalte glæde over, at det kære gamle fædreland atter var frit, og udråbte trefoldige Leve Danmark! Situationen gik tydeligt vagterne på nerverne samtidig med, at de nok følte, deres tid var ude.

Det var således for mange frihedskæmpere, at de i stigende omfang havde det som hvepsene i sensommeren: De egentlige funktioner var udført, nu døjede de med kedsomhed og blev i nogle tilfælde en plage for omgivelserne. Især var det galt med de mange vådeskudsulykker, der skete. I maj måned blev det til 30-40 stykker,

Ved krigens slutning opholdt der sig 6-700 russiske krigsfanger i Århus. De var indkvarteret i Paradisgades skole samt i nærliggende missionshuse. Her ses et udsnit med stor aldersspredning. Foto i Lokalhistorisk Samling.

hvoraf en enkelt havde dødelig udgang. Noget kunne tyde på, at ikke alle havde kontrol over materiellet. En søndag aften blev ikke mindre end tre unge kvinder alvorlig såret, da de unge mennesker skulle demonstrere våbnene. Det blev for meget for bykommandanten, oberstløjtnant S.G.Callisen. Han krævede, at ulykkerne straks måtte høre op, og han ville ikke høre mere, at frihedskæmperne legede med våbnene i og uden for tjenesten, eller fordrev vagten med at skyde katte. Modstandsbevægelsen, sagde han, måtte ikke klæbe sig fast nogen steder. Fremover

skulle de ikke udøve våbenmagt. På havnen kom det ydermere til helt urimelige skærmydsler med tyske marinere, der lige efter befrielsen fik udgangsforbud mellem kl. 18 og kl. 6. Senere blev forbudet lempet til kl. 20.30, men uden at frihedskæmpernes ledelse på havnen var underrettet. Ved to episoder kom det til tragiske skudvekslinger, hvor to tyske marinere blev dræbt og fem såret.

Særdeles pinlig var en situation i begyndelsen af juni, hvor 200 frihedskæmpere og ca. 100 politifolk og officerer lavede en flere timer lang

razzia på de om Sydhavnsmlen oplagte tyske krigs- og handelsskibe. Da besætningerne fik lov at vende tilbage til kahytterne, viste det sig, at der var stjålet et væld af personlige effekter: flådechefens vielsesring, kikkerte, fotografiapparater, fyldepenne, 15-20 ure samt bøger, tobak og spiritus, og ikke mindst smerteligt et halvt pund kaffe. Tyskerne klagede til en kriminalbetjent, der henvendte sig til en lang række frihedskæmpere, der sad på bolværket og tyggede kaffebønner. Alligevel hævdede frihedskæmperne, at kaffen var afleveret til en allieret kommando, samtidig med at de kastede posen ud i havnebassinet.

Frihedskæmperne havde gjort deres nyttige gerninger. Nu var det vist på tide at få dem dimitteret. Karakteristisk var det, at man fra sankthanstide begyndte at forlange rationeringsmærker af dem, der hvor de var i forplejning.

Når frihedskæmperne var hjemsendt, når alle tyske soldater havde forladt landet, og når englænderne var rejst hjem igen, så havde man stadig flygtningene tilbage. Man skulle helt frem til 1949, før de sidste af denne kategori forlod landet. I hele Danmark var der op mod en kvart million tyske flygtninge ved krigens slutning; af en opgørelse den 18. maj 1945 fremgår det, at der var 5.578 af dem i Århus, fordelt på 22 steder. Næsten halvdelen var indkvarteret i gennemgangsløjren Marselis Boulevard. De tre skoler Skovvangsskolen, Rosenvangsskolen og Kragelundsskolen husede over et tusinde tilsammen, og en god portion var der også i Frimurerlogen og i Høegh Guldbergsgades kaserne. Herudover var der 1.330 krigsfanger i byen, hvoraf halvdelen var russere, placeret i Paradisgades skole og i missionshusene Carmel og Ebenezer. Næsten li-

ge så mange polakker holdt til i Ridehallen. Endelig var der feltlazaretter med over 3.000 indlagte, flest i Annagades skole. Krigsfanger og lazaretindlagte forlod byen, inden et år var gået.

I Nold's daglige, et fast holdepunkt i århusianernes tilværelse, stod der en dag: »Herligt, herligt, nu får vi snart benzin. Har du da vogn? Nej, men jeg har fået en stor fedtplet på mit sommertøj.« Med denne dybdefilosofi ramte Nold situationen præcist: Glæden over de små ting var der, men forventningerne blev holdt i ave. Til den forholdsvis lille del af borgerne, som var motoriserede, kom der straks budskaber frem i annoncer fra Danmarks Automobilhandler Forening. De talte om den opklodsede i garagen, der som regel fungerede som legetøj for egne og naboens børn. Nu var det tiden at få eftersat vognen; en dag ville den komme ud at rulle igen. På den anden side stod der i avisen, at der ville gå 4-5 år, inden der kom cigarer, så folk vidste ikke rigtigt.

Rich's lovede bjerge af kaffe: solmættede, aromafyldte bønner, som kaffetilsætningen ville give farve, fylde og velsmag, og i annoncer for 80 % Leciton-sæbe, som man heller ikke kunne få, stod der »Gemt er ikke glemt.« Det første, man regnede med at få ind i landet, var høstbindegarn (noget bedre end papirsnor), salt, cykledele og muligvis medicinalvarer.

Indtil videre måtte man døje med maksimalpriser og rationeringsmærker. De sidste skulle man have til sukker, smør, sæbe, salt, soda, brød, gryn og endda til kaffeerstatning. Folk var inddeelt i grupper efter bopæl, og i en bestemt weekend skulle man på fastlagte tidspunkter, alt efter hvilken gruppe man tilhørte, hente familiens

Der var 5-6.000 tyske flygtninge i Århus, da krigen sluttede. To år efter var der stadig halvdelen tilbage, for af menneskelige grunde kunne man ikke bare returnere disse dårligt stillede mennesker. Her ses tre ældre flygtninge, fotograferet 1946 i lejren i Havreballe skov. Foto i Lokalhistorisk Samling.

mærker på angivne skoler eller på Rådhuset. Det var mest sukkermærker og smørmærker, man havde for få af, og i nogle familier delte man mærkerne ud til de enkelte medlemmer, så de selv kunne administrere. Skulle man have gæster, ville husmoderen ofte være ked af at bede gæsterne om mærker, men det var god tone for disse at medbringe. Det var ikke bare i hjemmene, forsyningerne var knappe. Rådhuscafeen

holdt lukket de første fjorten dage af juni på grund af varemangel, og Maritza måtte lukke af samme grund en uge omkring Sankt Hans.

Mennesket lever ikke af brød alene, og i hvert fald én slags kuturprodukt kunne man godt bruge: nye engelske og amerikanske film. Her lå en skuffelse, for de store københavnske biografer havde førsteret til de blot en eller to kopier, der fandtes af nye film som f.eks. Noel Coward-fil-

Tyske flygtningebørn i skole i lejren. Inventaret tilhører tydeligvis Statens civile Luftværn.

Foto i Lokalhitorisk Samling.

men »Havet er vor skæbne« eller »Pimpernel Smith« med Leslie Howard. Også »Det ligger i luften« med George Formby, var der mange, som så frem til. Det var de nye film fra de allierede magter, man ville se, og ikke nogen af dem, der var lavet før krigen. Endelig i begyndelsen af juni begyndte de så at komme, den nævnte, meget lange Noel Coward-film således i Regineteatret.

Heldigvis havde man da radioen. Mod slutnin-

gen af besættelsen var den ved at blive noget monotont i sin udsendelsesflade, der var præget af absolut ukontroversielle udsendelser fra dansk kultur. Der var oplæsning af digte af Ludvig Holstein, der var hørespil og krimi, børnebrevkasse og en hel del klassisk musik, fortrinsvis dansk, for en dels vedkommende fra guldalderen. Var der udenlandsk stof, var det harmløst som f.eks. noveller af Mark Twain. Radioavisen var dog fortsat en vigtig informationskilde, selv om den

var underkastet censur. Med befrielsen skete der store ændringer. Sprogundervisning i svensk, engelsk og fransk kom med det samme på programmet, og tysk oplæsning forsvandt naturligvis med det samme. Der kom udsendelse om København under besættelsen, også om Århus, men den var umanerligt kedelig, var alle enige om. Politiinspektør Mellerup holdt foredrag om, når politiet kom tilbage, og Kaj Munks skuespil »Niels Ebbesen«, som var klart nationalt orienteret, og som aldrig havde været opført, kunne høres i radioen.

Langsomt blev livet i Århus normaliseret. De rigtige hverdage kom igen. Midt på sommeren kunne man atter køre i sporvogn, og om livet i hverdagens kaffebar, sommeren 1945, fortalte redaktør Axel Holm: Arbejdsmænd, maskinfolk og postbude var de første til kaffe complet'en, derpå bankmænd og offentligt ansatte kontorfolk. Klokken 11.30 kunne man få middag: vandgrød,

bøf og kaffe til 1 kr. 65, mens aftensmaden bestod af hachis til 1 kr. og smørrebrød til 25 øre stykket. Selvfølgelig diskuterede man politik, og om dødsstraffen, det aktuelle emne, var der mange meninger; men tortur- og hipohistorierne var ved at være lidt slidte; nu var det mere spændende at drøfte, hvornår landet fik kaffe, te og tobak i stedet for det smør, flæsk og æg, der blev eksporteret.

Og folk tog i skoven, nu tyskerne var væk, også selv om der lå miner uden for stierne. Fem damer besøgte en eftermiddag Silistria med bagværk fra byens bedste konditori, men ville ikke betale værten 1 kr. for varmt vand til at fortynde den medbragte kaffe med. De ville muligvis have en sodavand senere, men det syntes værten ikke var nok, så han smed vand på dem, til de fortrak. Og han fik medhold af skovrideren, der sagde, at værten jo også skulle leve.

Freden var kommet til Århus igen, om man så må sige.